

Anicijus Manlijus Severinas Boecijus

ARISTOTELIO KOMENTARAI: *De interpretatione 9*

Tai, kas bus paminėta šiame skyriuje, lyg ir priklauso samprotavimui, platesniam nei tas, kuriuo pridera užsiimti logikos mokslė. Bet kadangi, kaip dažnai sakytą, kalba atskleidžiami pojūčiai, o jais, akivaizdu, suvokiame dalykų padėtį, tai nėra abejonės, kad tai, kas yra dalykų padėtyje, dažnai yra perkeliama į žodžius. Todėl teisingai nusprendžiau sudėtingiausias Aristotelio pažiūras atskleisti aptardamas jas du kartus: tai, kas yra pirmajame leidime, tarsi paruošia tam tikrą lengvesnį kelią besileidžiantiems į šias gilesnes ir painesnes problemas, o kadangi antrajame leidime gilinamasi į sudėtingas pažiūras, reikalingas paaiškinimo, jis skiriamas skaityti ir nagrinėti pažengusiems šiame tyrime bei moksle. Tam, kad tie dalykai, apie kuriuos ketiname kalbėti paskui, skaitytojams neatrodytų nežinomi, pirma reikia šį tą paminėti.

Kategoriniais teiginiais (*categoricae propositiones*) graikai vadina tuos, kurie pateikiami be jokios sąlygos dalykų padėčiai, pavyzdžiui „yra diena“, „yra saulė“, „yra žmogus“, „žmogus yra teisingas“, „saulė yra karšta“ ir kita, kas teigiama be jokio sąlygos ryšio ar saito. O sąlyginiai teiginiai (*condicionales propositiones*), kuriuos graikai vadina hipotetiniais, būna tokie: „jei dabar diena, tai šviesu“. Jie vadinami sąlyginiais, nes čia teigiama tokia sąlyga, kai sakoma „jei yra tas, tai

yra anas“. O tuos teiginius, kuriuos graikai vadina kategoriniais, mes, lotynų autoriai, galime vadinti predikamentiniais, nes jei kategorija yra predikamentas, kodėl lygiai taip ir kategoriniai teiginiai nevadinami predikamentiniais? Kai kurie iš pastarųjų žymi tai, kas amžina; lygiai kaip tie dalykai, kuriuos jie žymi, egzistuoja amžinai ir niekada nenutolsta nuo savo prigimties, taip ir tie teiginiai pasižymi nekintama reikšme. Pavyzdžiui, jei kas sako „Dievas egzistuoja“, „Dievas yra nemirtingas“, tai kadangi šie teiginiai sakomi apie nenykstančius dalykus, ir jie patys turi amžiną ir būtiną reikšmę. Tai aiškiai matoma ne vienu, bet visais laiko tarpais: juk reikšmei būdingo būtinumo atžvilgiu nėra skirtumo, kai sakome „Dievas yra nemirtingas“, „Dievas buvo nemirtingas“ ar „Dievas bus nemirtingas“. O būtiniais teiginiais vadiname tuos, kuriuose tam, apie ką sakoma, kad tai buvo, yra ar tikrai bus, yra būtina įvykti. Tiems teiginiais, kurie nurodo amžinus dalykus, būdingas amžinas būtinumas. Juk jei jų teisingumo pobūdis dar ir nėra aiškus, vis tiek niekas netrukdo, kad gamtoje būtų nustatytas nuolatinis pastovumas. Pavyzdžiui, jei mums nežinoma, ar žvaigždžių skaičius yra lyginis ar nelyginis, dėl tos priežasties negalės įvykti taip, jog jis pasirodys esantis nei lyginis, nei nelyginis – be jokios abejonės, skaičius bus arba toks, arba toks. Juk

kiekviena kiekybė iš prigimties turi vieną iš šių savybių. Todėl šiuo atveju, jei kas sako, kad žvaigždžių skaičius yra lyginis, o kitas atsako, kad žvaigždžių skaičius nėra lyginis, arba jei kas teigia, kad žvaigždžių skaičius yra nelyginis, o kitas – kad jis nėra nelyginis, tai vienas iš jų būtinai sako tiesą ir, kartoju, net jei mums nežinoma, kuris vieno iš jų pasakytas dalykas yra teisingas, vis tiek neišvengiama, kad nekintamai teisingas būtų vienas iš sakomų dalykų. Be to, pastarieji taip pat yra nekintamai teisingi teiginiai. Esama ir kitokių teiginių, kurie ir nežymėdami to, kas amžina, patys yra būtini tiek, kiek egzistuoja veikėjai, apie kuriuos teiginys ką nors tvirtina arba neigia. Pavyzdžiui, kai sakau „žmogus yra mirtingas“, tai tol, kol egzistuoja žmogus, yra būtina, kad jis būtų mirtingas. Juk jei kas sako „ugnis yra karšta“, tai, kol esama ugnies, teiginys pagal būtinumą yra teisingas.

Būna ir dar kitokie teiginiai, kurie nutolsta nuo būtinumo prigimties ir žymi tik tam tikrus atsitiktinius dalykus (*contingentia*), ir arba jie teigimo ir neigimo atžvilgiu yra vienodi, arba dažniau linksta į kurią vieną pusę. Kai kurie išties yra vienodi, pavyzdžiui, jei kas sako „šiandien ketinu būti išmaudytas“ arba „šiandien neketinu būti išmaudytas“¹. Juk lygiai taip pat gali

¹ Originaliai lotyniškame tekste – „*šiandien turiu (= privalau) būti išmaudytas arba šiandien neturiu būti išmaudytas*“([...] *hodie me esse lavandum, hodie me non esse lavandum* [...]). Boecijus čia tikriausiai klaidingai verčia Aristotelio μέλλειν, reiškiantį ir „privaleti, būti nulemtam“, ir „ketinti, rengtis (ką daryti)“. Nors akivaizdu, jog kalbant apie atsitiktinius teiginius apie ateitį Aristotelio turima galvoje antroji žodžio reikšmė, komentaro autorius žodį supranta pirmąja ju, todėl gramatinėje konstrukcijoje vietoje būsimąjo laiko dalyvio *lavaturus* vartoja gerundivą, išreiškiantį reikiamybės, privalėjimo aspektą (žr. Becker-Freyseng, *Die Vorgeschichte des philosophischen Terminus contingens*, 1938).

pasitvirtinti ir teigimas, ir neigimas, nes abu atvejai yra vienodai nebūtinai. O tie teiginiai, kurie labiau linksta į vieną kurią pusę, pasitaiko tada, kai kas sako, pavyzdžiui, „žmogus senatvėje pražyla“ arba „žmogus senatvėje nepražyla“ – dažniau pasitaiko, kad pražylama, tačiau nėra užginta, kad nebūtų pražylama.

Predikamentinių teiginių pobūdis nustatomas pagal dalykų teisingumą ir klaidingumą, mat kokia yra dalykų padėtis, tokie bus ir jų žymintys teiginiai. Juk jei patiems dalykams būdingas koks nors būtinumas, teiginiai taip pat yra būtini. Kita vertus, jei teiginiai žymi vien tik savybės glūdėjimą (*in esse*) veikėjuje (pavyzdžiui, jei kas sako „žmogus vaikšto“, tai šitaip nurodo, kad žmoguje glūdi vaikščiojimas), tai jie, žymintys vien tik priklausomybę, kuri jokiais būdais nėra neišvengiama, yra anapus bet kokio būtinumo. Jei dalykai yra neįmanomi, tai ir juos nurodantys teiginiai vadinami neįmanomais, o tada, kai dalykai ateina ir praeina atsitiktinai, juos išreiškiantis teiginys įvardijamas kaip atsitiktinis.

Kadangi vieni laikai būna būsimieji, kiti – esamieji, o dar kiti – būtieji, tai ir dalykai, kurie pavaldūs šiems laikams, įvairuoja dėl laikinių skirtumų. Juk vieni būna esamojo laiko, kiti – būsimi, dar kiti – praėję. Remiantis ta pačia taisykle, vieni teiginiai pagal reikšmę priklauso būtajam laikui (pavyzdžiui, kai sakau „graikai sugriovė Troją“), kiti – esamajam (tarkime, „prasideda frankų ir gotų kova“), dar kiti – būsimajam (pavyzdžiui, „persai ir graikai žygiuos į karus“). Kaip ir patys dalykai, būtojo ir esamojo laiko teiginiai yra nekintami ir apibrėžti – juk tai, kas įvyko, nėra neįvykę, o tai, kas neįvyko, dar nėra įvykę. Dėl tos priežasties apie tai, kas atsitiko, teisinga apibrėžtai sakyti, kad tai įvyko, ir klaidinga

teigti, kad tai neįvyko. Ir priešingai – apie tai, kas neįvyko, teisinga sakyti, kad tai neįvyko, o klaidinga – tai, kad įvyko. Taip pat yra ir su esamuju laiku: tai, kas vyksta, yra apibrėžto pobūdžio tuo atžvilgiu, kad tai vyksta, taigi, ir teiginiai privalo turėti apibrėžtą teisingumą ir klaidingumą. Juk apie tai, kas vyksta, yra apibrėžtai teisinga sakyti, kad tai vyksta, ir klaidinga – kad tai nevyksta (ir apie tai, kas nevyksta, teisinga sakyti, kad tai nevyksta, o klaidinga – kad tai vyksta).

Apie būtojo ir esamojo laiko teiginių apibrėžimą kalbėta jau anksčiau, o dabar Aristotelis nukreipia svarstymo eigą prie tų teiginių, kurie pasakomi būsimoju laiku ir yra atsitiktiniai. Tuos pačius dalykus, kuriuos jis įvardijo kaip atsitiktinius, yra įprasta vadinti būsima. Aristotelio nuomone, atsitiktinis yra bet kuris dalykas, kurį arba atneša atsitiktinumas, arba kuris kyla iš kieno nors laisvo apsisprendimo ar nuosavos valios, arba kuris pagal prigimtą polinkį gali pereiti į abi prieštaravimo puses, t. y. gali ir būti, ir nebūti. Praėję ir esami dalykai turi apibrėžtą ir nustatytą baigtį – juk tai, kas įvyko, negali būti neįvykę, o tai, kas vyksta dabar, negali nevykti dabar, kai vyksta. Tačiau, kalbant apie tuos dalykus, kurie yra būsimi ir atsitiktiniai, kas nors gali ir įvykti, ir neįvykti.

Kadangi pirmiau paminėjome tris atsitiktinumo rūšis, kurias geriau išaiškinome komentaruose „Fizikai“, kiekvienai jų pateiksime pavyzdžių. Jei vakar išėjęs iš namų sutikau draugą, kurio ketinau ieškoti, bet vis dėlto neieškojau, iki susitinkant galėjo būti taip, kad nesutiksiu to, kurį sutikau, tačiau tada, kai jį sutikau, arba po to, kai sutikau, nebegali būti taip, kad būčiau jo nesutikęs. Arba kitaip – jei praėjusią naktį savo noru išėjau į lauką, prieš tam įvykstant galėjo

būti, kad aš neišeisiu, tačiau po to, kai išėjau, ar išėjimo metu negalėjo būti taip, kad neįvyktų tai, kas įvyko, ar nebūtų padaryta tai, kas buvo padaryta. Taip pat gali būti, kad drabužis, kurį vilkiu, būtų sukarpytas. Jei jis buvo sukarpytas vakar, tai karpymo metu ar po to negalėjo būti, kad jis būtų nekarpomas ar būtų nebuves sukarpytas, tačiau iki tada, kai jis buvo sukarpytas, galėjo būti, kad jis nebūtų sukarpytas.

Taigi, akivaizdu, kad dabartyje ir praeityje net ir atsitiktiniai dalykai turi apibrėžtą ir nustatytą baigtį, o štai ateityje gali įvykti bet kuri viena iš dviejų baigčių, tačiau ji nėra apibrėžta; dalykai linksta į abi puses ir būtinai įvyks arba viena, arba kita, bet negali būti taip, kad kas nors viena įvyks apibrėžtai arba kas nors kita atsitiks apibrėžtai. Juk tai, kas yra atsitiktina, pasitaiko abiem būdais. Vadinasi, teigiu šitai: būtina, kad šiandien išėjęs iš namų sutikčiau arba nesutikčiau draugą (juk visur galimas arba teigimas, arba neigimas), tačiau atsitiktinių ir būsimų dalykų atveju negalioja taisyklė, kad sutikčiau jį neabejotinai, apibrėžtai ir su tikrumu arba, jei taip nėra, tai atvirkščiai – nesutikčiau apibrėžtai ir visiškai tokiu pačiu būdu kaip tada, kai sutikau draugą išėjęs vakar (juk yra apibrėžta tai, kad netiesa, jog jo nesutikau), – yra tik kažkas viena arba kita, ir šitai yra pagal būtinumą, tačiau negali būti, kad vienas dalykas ar koks nors vienas rezultatas būtų apibrėžtas ir tarsi jau tikras. Šiuo klausimu teiginiai apie atsitiktinius ir būsimus dalykus skiriasi nuo tų, kurie yra apie buvusius arba esamus dalykus – nors panašūs jie yra tuo atžvilgiu, kad jiems, kaip ir būtojo ar esamojo laiko teiginiams, būdingas teigimas arba neigimas, tačiau skiriasi tuo, kad pastaruosiuose, t. y. būtojo ir esamojo laiko teiginiuose, dalykų baigtis yra apibrėžta, o būsimojo laiko ir atsitiktiniuose

teiginiuose – neapibrėžta bei neužtikrinta ir tokia ne vien tik mums, nežinantiems, bet ir gamtai. Juk nors ir nežinome, ar žvaigždžių skaičius yra lyginis ar nelyginis, akivaizdu, kad žvaigždžių prigimtyje apibrėžtai yra kuris nors vienas variantas. Tai nežinoma mums, bet kuo aiškiausia žinoma gamtai. Tačiau nėra šitaip, kad tai, kas įvyks – ar šiandien pamatysiu draugą ar ne – būtų nežinoma būtent mums, o aišku gamtai. Juk tai vyksta ne dėsningai, o pagal atsitiktinumą. Dėl tos priežasties tokio pobūdžio teiginiai ne mūsų, o pačios gamtos bus pažįstami atsižvelgiant į neaiškia jų baigtį bei kintamą teisingumą ir klaidingumą. Juk atsitiktinumo prigimtis yra tokia, kad arba į abi prieštaravimo puses jis linksta vienodai (pavyzdžiui, „šiandien būsiu išmaudytas“ arba „šiandien nebūsiu išmaudytas“), arba į vieną daugiau, o į kitą mažiau (pavyzdžiui, „sensantis žmogus pražyla“ arba „sensantis žmogus nepražyla“), mat vienaip būna rečiau, kitaip – dažniau. Kita vertus, niekas netrukdo įvykti tam, kas pasitaiško rečiau.

Aristoteliskasis svarstymo detalumas leidžia nagrinėti šį klausimą pradedant vieniniais teiginiais ir pereinant prie bendrųjų. Mat prieštaravimai įmanomi dviem būdais: vieniniuose arba tokiuose teiginiuose, kur bendrybės priskiriamos visuotinai, bei jiems priešinguose. Vis dėlto Aristotelis pradeda nuo tų trijų teiginių tipų, kurie jau buvo paminėti anksčiau – pagal atsitiktinumą, pagal laisvą apsisprendimą, pagal galimybę – ir juos visus vadina vienu pavadinimu „viena ar kita“ (*utrumlibet*)², jį tokį sugal-

² Žodis *utrumlibet*, reiškiantis „bet kas (iš dviejų); ir viena, ir kita“, Boecijaus vartojamas terminologiškai – apibūdinti tiems teiginiais, kurie nėra tautologijos ar prieštaravimai, todėl gali būti patvirtintos ar paneigtos ir teigiamos, ir neigiamos jų formos.

vodamas todėl, kad jiems būdinga ne viena ir užtikrinta baigtis, o bet kuri ir atsitinkanti tokiu būdu. Tai, ką nurodo šis pavadinimas, yra nepastovios prigimties bei linksta į bet kurią prieštaravimo pusę be pasipriešinimo jokiam dalykui.

Kita vertus, nedera manyti, kad visa, kas mums nežinoma, iš prigimties yra „viena ar kita“ ar atsitiktina. Juk jei mums nežinoma, kad persai pas graikus pasiuntė įgaliotinius, dėl to jų išsiuntimo baigtis nėra neužtikrinta, o jei sergančiojo veide gydytojas atpažįsta mirtį žadantį požymį (kai gali būti tik taip, jog žmogus mirs), kuris mums nepastebimas dėl dalyko neišmanymo, tai dėl to nereikia spręsti, kad tai, jog sergantysis mirs, yra „viena ar kita“ ar atsitiktinio pobūdžio. Tokiais reikia laikyti vien tik tokius dalykus, kurie mums nežinomi todėl, kad jų baigtis negali būti žinoma dėl savitos prigimties, kurią jie turi, mat dėl prigimčiai būdingo nepastovumo linksta į bet kurią prieštaravimo pusę, t. y. dėl savo nepastovumo ir kintamumo jie keičiasi teigimo ir neigimo baigties atžvilgiu.

Filosofai ginčijasi dėl to, ar visi dalykai, kurie kyla dėl tam tikrų priežasčių, atsiranda dėl būtinumo, ar kai kurie – ir atsitiktinai. Ir čia didžiulės įtampos esama tarp epikūrininkų, stoikų ir mūsiškių peripatetikų – jų pažiūras trumpai apžvelgsime. Peripatetikai, kurių žymiausias yra Aristotelis, remdamiesi tvirčiausiu įrodymu bei kuo aiškiausiu samprotavimu, atsirandantiems ir vykdomiems dalykams pripažįsta atsitiktinumą, laisvu sprendimu paremtą pasirinkimą ir būtinumą. Kad egzistuoja atsitiktinumas, jie įrodinėja „Fizikoje“: kai tik kas nors daroma ir įvyksta ne tai, dėl ko imtasi to dalyko, kuris buvo daromas, reikia manyti, kad gautas rezultatas įvyko dėl atsitiktinumo. Vadinasi, atsitiktinumo

nebūna be tam tikro veiksmo, tačiau kai tik dėl atliekamo veiksmo įvyksta kas nors kita, nei yra tikimasi, peripatetikų požiūriu, tai įvyko atsitiktinai. Jei kas kasdamas žemę ar rausdamas duobę žemės dirbimo tikslais atranda lobį, tai tas lobis atrastas atsitiktinai, bet ne be kažkokios veiklos (juk, kai atrastas lobis, buvo kasama žemė), tačiau atrasti lobį nebuvo veikėjo tikslas. Vadinasi, ką nors veikiančiam žmogui (tačiau veikiančiam kažką kita) atsitiko kitoks dalykas. Taigi, atsitiktinai įvykstančiu dalyku laikomas tas, kuris įvyksta dėl tam tikros veiklos, pradėtos ne dėl to dalyko, kuris nutiko kažką veikiančiam. Ir tai glūdi pačioje dalykų prigimtyje, o ne kyla iš mūsų nežinojimo, kai kas nors galėtų atrodyti atsitiktina dėl to, kad mums yra nežinoma, – veikiau jau tie dalykai mums nežinomi yra dėl tos priežasties, kad visa, kas įvyksta atsitiktinai, prigimtyje neišlaiko jokio būtinybės ar išankstinio numatymo patvarumo.

Štai stoikai, manantys, kad visa vyksta pagal būtinybę ir išankstinį numatymą, atsitiktinai atsirandančius dalykus tokiais laiko ne dėl pačių aplinkybių pobūdžio, o dėl mūsų nežinojimo. Mat jie mano, kad atsitiktinai vyksta tai, kas išties egzistuoja pagal būtinybę, bet yra nežinoma žmonėms. O dėl laisvo apsisprendimo jų nuomonė yra beveik tokia pati kaip ir mūsų. Mat mes laisvą apsisprendimą teigiame esant tada, kai niekas iš išorės mums, sprendžiantiems ir svarstantiems, neprimeta to, kas mums atrodo verta ar neverta daryti ir kieno įvykdymui bei atlikimui ruošmės išankstiniu sumanymu, ir tokiu būdu tai, kas įvyksta, pradžią gauna iš mūsų bei mūsų sprendimo nei kam iš išorės verčiant prievarta, nei kliudant per jėgą. O stoikai, visa priskiriantys būtiniams dalykams,

laisvą valios sprendimą mėgina apginti kažkaip atvirkščiai. Jie sako, kad siela iš prigimties turi tam tikrą valią, į kurią įliejama valiai savaime būdinga prigimtis. Taip, kaip kai kurie negyvi sunkūs kūnai dėsningai krinta ant žemės, o lengvi kyla į viršų ir niekas neabejoja, kad tai vyksta pagal prigimtį, taip, anot jų, ir visuose žmonėse bei kituose gyvūnuose esama prigimtinės valios, ir tai, ką mes padarome pagal mumyse esančią valią, yra prigimta, tačiau jie prideda, kad mes norime to, ką paliepė išankstinio numatymo būtinumas. Taigi, mums prigimtai suteikta valia ir mes veikiame pagal ją, esančią mumyse, tačiau toji valia yra varžoma išankstinio numatymo būtinumo. Todėl visi dalykai vyksta būtinai, nes pati prigimtinė valia seka būtinumą – taip pat ir tie dalykai, kuriuos darome patys, nes valia kyla iš mūsų ir dera su gyvos būtybės prigimtimi. Tačiau laisvu valios apsisprendimu mes laikome ne tai, ko kiekvienas nori, bet tai, ką kiekvienas nusprendžia apgalvodamas ir pasverdamas. Priešingu atveju nebylūs gyvūnai irgi turės laisvą valios apsisprendimą – juk matome, kad jie savaime vengia kai kurių dalykų, o apie kai kuriuos savo noru telkiasi. Jei ko nors norėjimas ar nenorėjimas būtų pagrįstai paremtas šia laisvo apsisprendimo sąvoka, tai laisvas apsisprendimas būtų būdingas ne tik žmonėms, bet ir kitiems gyvūnams, kurie, kaip kiekvienas žino, šio dalyko galios stokoja. Juk laisvas apsisprendimas, kaip parodo patys žodžiai, yra valios sprendimas, mums esantis laisvas. Mat kai tik į sielą ateina tam tikri vaizdiniai, kurstantys valią, juos apsvarsto ir dėl jų sprendžia protas. Apsvarstęs galimybę bei pasirinkęs sprendimą, jis padaro tai, kas jam atrodo geriau. Ir todėl atsisakome

kai kurių dalykų, kurie yra mieli ir teikia naudingumo įspūdį, o kai kuriuos, nors ir nemalonus, išsveriame net ir nenorėdami. Taigi, laisvas valios apsisprendimas iš tiesų glūdi ne norėjime, bet sprendime ir remiasi ne vaizduote, o tos vaizduotės įvertinimu. Todėl kai kurių veiksmų atžvilgiu mes patys esame šaltiniai, o ne dalyviai, mat pasitelkti protą reiškia remtis sprendimo galia. Su kitais gyvūnais mums visa yra bendra, o skiriamės nuo jų vien tik protu. Tačiau jei skirtumas tarp mūsų ir kitų gyvūnų paremtas vien tik sprendimo galia, tai kodėl dvejojame, kad remtis protu yra tas pats, kas remtis sprendimo galia? Jei kas nors ją pašalintų iš pasaulio, tai panaikintų ir žmogaus protą, o panaikinus žmogaus protą neliks ir paties žmogiškumo. Taigi, mūsiškiai peripatetikai pasirodė geriau pripažindami dalykams ir nenumatytą atsitiktinumą, ir laisvą apsisprendimą, esantį anapus bet kokios būtinybės ir nesusijusį nei su būtinumu, nei su tuo, ko pagal būtinumą nėra; taip pat jie teigė, kad jis, kaip ir atsitiktinumas, egzistuoja ne mumyse, o santykyje su sprendimo galios pasirinkimu ir norėjimo įvertinimu.

Tarp peripatetikų ir stoikų esama tam tikro nesutarimo dėl to, kas yra laikoma įmanomu dalyku, ir šį nesutarimą mes glaustai išsprendėme tokiu būdu. Pastarieji įmanomą dalyką apibrėžia kaip tai, kas gali įvykti, o kam įvykti negalima, tas nesąs įmanomas, tokiu būdu nurodydami į mūsų sugebėjimą – t. y. ką galime mes, tą jie vadina įmanomu, o kas neįmanoma mums, tą jie neigia esant įmanomą. O peripatetikai įmanomumą įtvirtino ne mumyse, o dalyko prigimtyje, sakydami, kad kai kurie dalykai būna taip, kad galėtų ir nebūti – pavyzdžiui, yra įmanoma, kad ši nendrė būtų sulaužyta, bet taip pat kad ir nebūtų sulaužyta, ir tai

jie priskiria ne mūsų sugebėjimui, o paties dalyko prigimčiai. Šiam požiūriui priešingas yra tas, pagal kurį visa vyksta pagal lemtį ir kurio šalininkai yra stoikai. Juk tai, kas atsiranda pagal lemtį, įvyksta dėl pamatinių priežasčių, o jei yra šitaip, tada tai, kas neatsiranda, negali būti pakeista. O mes teigiame, kad tam tikri dalykai gali įvykti taip, jog jiems galima ir neįvykti, ir šito negrindžiame nei būtinumu, nei mūsų sugebėjimu.

Išaiškinus šiuos dalykus pakaks pridurti, kad tai, kas susiję su pažiuromis ir mokymu, kaip nesunkiai įsiminti dalykus, Aristotelio vardu buvo pateikta tam, kad būtų parodytas atsitiktinių teiginių apie ateitį pobūdis: jie veikia abiejose prieštaravimo pusėse ir todėl neturi apibrėžto baigties pastovumo. Jei būtų kitaip, būtų tikima, kad viskas atsitinka pagal būtinumą, o tai geriau paaiškės tada, kai prieisime prie paties Aristotelio žodžių. Tai, kad Aristotelis nukreipė svarstymą prie platesnių ir logikos mokslui galbūt nepriklausančių dalykų, nėra nei nenuoseklu, nei nederama, mat jis kalba apie teiginius. Juk jis nebūtų nustatęs teiginių teisingumo ir reikšmės, jei nebūtų įrodęs, kad jie tokie yra dėl pačios dalykų padėties. Mat predikamentiniai teiginiai, kaip buvo minėta, remiasi ne sąvokomis ar jų ryšiu, o tuo, kad nurodo dalykų padėtį. Kadangi visi dalykai, kuriuos reikėjo pasakyti iš anksto, jau išnagrinėti, pereikime prie paties Aristotelio požiūrio išdėstymo ir paaiškinimo.

Kalbant apie esančius ir jau įvykusius dalykus yra būtina, kad teigimas arba neigimas būtų teisingas arba klaidingas. Vienas iš teiginių, kur bendrybės priskiriamos visuotinai, visada turi būti teisingas, kitas – klaidingas, taip pat, kaip jau buvo sakyta, yra ir su tais teiginiais, kurie yra vieniniai. Tačiau kalbant

apie tuos teiginius, kur bendrybės priskiriamos ne visuotinai³, tai nėra būtina, bet apie juos jau sakyta.

Remdamasis nepriekaištingomis samprotavimo taisyklėmis, Aristotelis kategorinius teiginius, kuriuos lotyniškai, kaip jau sakyta anksčiau, galima vadinti predi-

³ Tvirtinamųjų sakinių, arba teiginių, klasifikacija Aristotelio sistemoje paremta trimis kriterijais: 1) veiksnio, arba subjekto, skaičiumi, 2) klasės apimtimi bei 3) terminų jungimo būdu: pirma, subjekto vietoje esantis terminas gali būti vieninis (toks, kuris negali būti priskiriamas kitam subjektui kaip jį apibūdinanti savybė; tai Aristotelio sistemoje daugiausia yra tikriniai vardai) arba bendrasis (nurodantis grupę daiktų bei galintis funkcijuoti ir kaip veiksnys, ir kaip tarinys) – teiginiai su tokiais subjektais atitinkamai skiriami į *vieninius* ir *bendruosius*; antra, priklausomai nuo to, kalbama apie visą klasę ar apie jos dalį, gautas teiginys atitinkamai laikomas *bendruoju* arba *daliniu*; trečia, priklausomai nuo to, ar teiginių sudarantys terminai sujungiami teigiama jungtimi („yra“) ar neigiama („nėra“), teiginys atitinkamai vadinamas teigiamuoju (*κατάφασις*) arba neigiamuoju (*ἀπόφασις*). Teiginiai, kur bendrybės priskiriamos ne visuotinai (*quae in universalibus non universaliter dicuntur*) – tai tokie teiginiai, kur nėra aiškus subjekto skaičius: išreikštas bendruoju terminu, bet neturėdamas kiekybę nurodančio kvantoriaus (*visi, kai kurie*), jis gali būti suprashtas keleriopai; dėl šios priežasties neapibrėžtus kiekybės atžvilgiu teiginius, siekiant nepainioti jų su neapibrėžtais teisingumu atžvilgiu teiginiais, taip pat pagrįsta vadinti nekvantifikuotais. Nekvantifikuotų teiginių Aristotelio kontekste nedera tapatinti nei su daliniais, nei su vieniniais teiginiais: nors pastarųjų dviejų tipų teiginiai gali būti išreikšti neapibrėžto teiginio formuluote, jie nėra jam logiškai ekvivalentiški. Kontroversijai dėl nekvantifikuotų teiginių statuso pagrindą teikia neaiškus jų nusakymas Aristotelio tekste, kur jie apibūdinti kaip tie, kuriuose bendrybė priskiriama *μη καθόλου* (*DI 7 17b7-10*). Dominuoja pažiūra, jog „priskyrimas ne visuotinai“ reiškia ne kvantoriaus pobūdį, bet jo nebuvimą, kai subjektas nėra vieninis terminas: ir bendruosiuose, ir daliniuose teiginiuose, kur aiškiai nurodyta subjektą išreiškiančios klasės apimtis, bet koks savybės priskyrimas yra visuotinis (nors ir nebūtinai visai klasei), mat galioja viso įvardyto subjekto atžvilgiu. Nekvantifikuotų, arba neapibrėžtų, teiginių vaidmuo *De interpretatione* yra daugiausia negatyvus – loginiame kvadrato jie nefigūruoja, o išskiriant juos į savarankišką klasę tik parodoma, kaip neturi būti suprasti apibrėžti bendrieji ir daliniai teiginiai bei jog šitai nevienaprasmiškai traktuojamų teiginių poroms tokiu pačiu būdu negalioja teisingumo reikšmių paskirstymas.

kamentiniais, išskiria remdamasis dalykų padėtimi, kurią tie teiginiai žymi. Juk tie teiginiai, kuriuos vadiname hipotetiniais arba sąlyginiais, savo prasmę įgyja iš pačios sąlygos, o ne tų dalykų, kuriuos žymi. Pavyzdžiui, kai sakau „Jei kas yra žmogus, tai yra gyvūnas“ ir „Jei kas yra akmuo, tai nėra gyvūnas“, tai vienas teiginys yra nuoseklus, kitas prieštaraujantis. Tokiu būdu visa teiginių prasmė remiasi nuoseklumu ir prieštaravimu. Iš to išeina, kad hipotetinių sakinių prasmę ir pobūdį nustato ne tai, ką jie žymi, o sąlyga; predikamentiniai teiginiai, kaip minėta, esmę įgauna visų pirma iš dalykų padėties. Todėl, kadangi vieni dalykai yra esamojo, kiti – būtojo laiko, tai kaip yra užtikrinta esamojo ar būtojo laiko įvykių baigtis, taip užtikrintas yra ir predikamentinių teiginių apie buvusius ir esamus įvykius teisingumas ir klaidingumas.

Esama dviejų prieštaravimo tipų: arba bendrasis teiginys įstrižai (*angulariter*) priešinamas daliniams, arba vieninis teigiamas teiginys dėl prieštaravimo (*contradictoria oppositione*) panaikina vieninį neigiamą teiginį. Čia matoma, kad vienas visada yra teisingas, o kitas klaidingas. Kai teiginiai yra neapibrėžti, nėra būtina, kad vienas būtų teisingas, kitas – klaidingas, tačiau tada, kai teiginiams yra paskirstytas teisingumas ir klaidingumas, tai ten ne tik vienas jų visada būna teisingas, o kitas visada būna klaidingas (praėjusių ir esamų dalykų atžvilgiu), bet ir vienas išlaiko užtikrintą ir apibrėžtą teisingumą, o kitas – užtikrintą ir apibrėžtą klaidingumą. Tačiau jei tie teiginiai, kurie yra apie ateitį, yra būtini, nors ir pasakomi būsimoju laiku, tai būtina ne tik tai, kad vienas būtų teisingas, o kitas – klaidingas, bet ir kad pirmasis būtų apibrėžtai teisingas, o antrasis – apibrėžtai klaidingas. Pavyzdžiui, kai sakau „Saulė

šiu metų pavasarį bus Avino žvaigždyne“ ir jei kas kitas tai paneigia, tai ne tik vienas iš teiginių yra teisingas, o kitas – klaidingas, bet ir vienas teiginys, šiuo atveju teigimas, yra apibrėžtai teisingas, o neigimas – apibrėžtai klaidingas. Kita vertus, Aristotelis paprastai kalba ne apie tuos ateities įvykius, kurie yra būtini, bet veikiau apie tuos, kurie yra atsitiktiniai. Kaip jau sakėme anksčiau, atsitiktiniai yra tie dalykai, kurie vienodai gali ir būti, ir nebūti, todėl kaip buvimo ar nebuvimo atžvilgiu jiems būdingas neapibrėžtumas, taip ir apie juos esantys teigiami bei neigiami teiginiai turi neapibrėžtą teisingumą arba klaidingumą, kai vienas jų visada yra teisingas, o kitas – visada klaidingas, tačiau kuris yra teisingas, o kuris klaidingas, atsitiktinių teiginių atveju dar nėra žinoma. Tiems dalykams, kurie egzistuoja būtinai, yra apibrėžtas buvimas, o tiems, kuriems egzistuoti neįmanoma, apibrėžtas nebuvimas; vadinasi, tiems dalykams, kurie gali būti, bet gali ir nebūti, nėra apibrėžtas nei buvimas, nei nebuvimas, o teiginių teisingumas ir klaidingumas nustatomas pagal dalyko buvimą arba pagal jo nebuvimą. Juk jei tai, kas teigiama, egzistuoja, tai teiginys yra teisingas, o jei to, kas teigiama, nėra, tai teiginys yra klaidingas. Taigi, kadangi kalbant apie tuos dalykus, kurie yra atsitiktiniai ir būsimi, jų buvimas ir nebuvimas yra kintami (nors jiems vis tiek būtina būti arba nebūti), tai ir tuos dalykus pasakančių teigiamų arba neigiamų teiginių teisingumui ar klaidingumui būdingas neužtikrintumas – juk tai, kuris jų yra teisingas, o kuris klaidingas, nežinoma dėl pačių teiginių pobūdžio. Kita vertus, būtina tai, kad vienas būtų teisingas, o kitas klaidingas. Porfirijas šioje vietoje įpainioja kai ką iš stoikų dialektikos, bet, kadangi lotyniškai tradicijai tai nėra žinoma ir, be to, Porfirijas neskiria dėmesio

tam, ką mes svarstome, tai tų dalykų mūsų tyrime neminėsime.

Tačiau su vieniniais ir atsitiktiniais teiginiais yra kitaip. Jei kiekvienas teigimas arba neigimas yra teisingas arba klaidingas, tai kiekvienam dalykui yra būtina būti arba nebūti. Juk jei kas vienas pasakytų ką nors apie ateitį, o kitas nesakytų to paties, akivaizdu, kad, jei kiekvienas teigimas yra teisingas arba klaidingas, vienam jų būtina sakyti tiesą – tokiais atvejais abu kartu teiginiai negalioja. Juk jei teisinga yra sakyti, kad kas nors yra baltas ar nebalta, tai būtina, kad tas dalykas būtų baltas arba nebalta, ir jei jis yra baltas arba nebalta, tai teisinga bus arba tai teigti, arba neigti, o jei taip nėra, tai klystama, ir jei klystama, tai taip nėra. Todėl būtina, kad arba teigimas, arba neigimas būtų teisingas. Vadinasi, joks dalykas nei būna, nei atsiranda pagal atsitiktinumą arba vienu ar kitu būdu, nei bus arba nebus – viskas yra pagal būtinumą, o ne vienu ar kitu būdu. Juk teisingas arba tas, kuris tvirtina, arba tas, kuris neigia. Panašiai dalykas gali įvykti arba neįvykti, nes „viena ar kita“ nei linksta, nei links labiau būti vienaip arba kitaip. Toliau, jei kas yra balta dabar, jau iš pradžių buvo teisinga sakyti, kad tai bus balta, todėl apie bet kurį įvykusių dalykų visada buvo teisinga sakyti, kad jis bus. O jei visada teisinga sakyti, kad kas nors yra ar bus, to dalyko negali nebūti dabar ar ateityje. Kas negali nebūti, tam neįmanoma nebūti, o kam neįmanoma nebūti, tam būtina būti. Vadinasi, visiems ateities įvykiams būtina įvykti. Taigi, niekas neįvyks vienu ar kitu būdu arba atsitiktinai, nes jei įvyktų atsitiktinai, tai nevyktų būtinai.

Jau anksčiau sakytą, kad teiginiuose esama dvejojo prieštaravimo, o dabar tai dar sykį primenama – ten vienas narys turi būti teisingas, kitas – klaidingas. Tačiau tie teiginiai, kurie pasakomi apie būsimumus ir atsitiktinius dalykus, bus geriau suprantami, jei kalbėsime apie atsitiktinius teiginius, pasirodančius vieniniame prieštaravime. Kalbant apie atsitiktinius dalykus,

būna ir šitoks įstrižas bendrųjų teiginių prieštaravimas: „rytoj visi atėniečiai kovos jūrų mūšyje / rytoj ne visi atėniečiai kovos jūrų mūšyje“. Vieniniuose teiginiuose jis būna toks: „rytoj Sokratas ginčysis palestroje / rytoj Sokratas nesiginčys palestroje“. Negalima praleisti to, kad teiginiai, sakantys „Sokratas mirs“ ir „Sokratas nemirs“, ir tie, kurie tvirtina „Sokratas mirs rytoj“ ar „Sokratas nemirs rytoj“, nėra atsitiktiniai tokiu pačiu būdu. Juk pirmieji išvis yra ne atsitiktiniai, o būtini (juk Sokratas mirs būtinai). Tačiau tie, kurie apibrėžia laiką, taip pat nepapuola į atsitiktinių teiginių eilę, nes tai, ar Sokratas rytoj mirs, yra neaišku būtent mums, o ne gamtai ar Dievui, kuris tą gamtą pažįsta geriausiai. Išties atsitiktiniai yra tie dalykai, kurie kyla nei iš prigimties, nei iš būtinumo, o iš atsitiktinumo, laisvo apsisprendimo arba prigimtinės galimybės (*possibilitate naturae*): iš atsitiktinumo, pavyzdžiui, tada, kai išeinu iš namų ir pamatau draugą, nors ir eidamas ne pas jį; iš laisvo apsisprendimo, kai galiu ir norėti, ir nenorėti, o prieš įvykstant įvykiui neaišku, ar to panorėsiu; iš galimybės, kadangi tai gali įvykti ir neįvykti, o tai, kas gali atsitikti abiem būdais, prieš įvykimą nėra aišku. Todėl „Sokratas rytoj ginčysis palestroje“ yra atsitiktinis įvykis, mat jis kyla iš laisvo apsisprendimo. Taigi, vienas iš tokio pobūdžio atsitiktinių teiginių, jei jie yra apie ateitį, visada yra teisingas, o kitas visada klaidingas, ir vienas teisingas apibrėžtai, o kitas klaidingas apibrėžtai. Dalykų padėtis atitinka žodžius, todėl visa kam būtina būti arba nebūti, o tai, kas vyksta, vyksta būtinai, ir, visa valdant būtinybei, nei galima būti tam, kas gali nebūti, nei esama laisvo apsisprendimo ar kokių nors dalykų atsitiktinumo. Mat negalima sakyti, kad tokie teiginiai – t. y. vieniniai prieštaravi-

mai – abu yra teisingi. Prieštaringi teiginiai yra tie, kurie kartu negalioja. Tačiau prieštaringų teiginių teigimai ir neigimai taip pat negali būti kartu klaidingi – juk prieštaringi teiginiai yra tie, kurie negali abu negaliojoti. Todėl apie vieną bus sakoma, kad jis teisingas, apie kitą – kad jis klaidingas. Taigi, jei negali būti nieko iš tokių dalykų (t. y. atsitiktinių, su besikeičiančia baigties tvarka bei nenustatytos teisingumo ir klaidingumo reikšmės), viskam, kas teigime apibrėžtai įvardijama kaip teisinga, būtina egzistuoti apibrėžtai, o viskam, kas neigime vadinama klaidinga, būtina nebūti. Taigi, visa bus arba nebus pagal būtinumą. Vadinasi, jei visa valdo būtinumas, aplink nėra nieko – nei atsitiktinumo, nei laisvo apsisprendimo, nei jokios galimybės.

Aristotelis, priimdamas hipotetinę prielaidą, kad visa, kas įvardijama būsimuoju laiku, yra arba apibrėžtai teisinga, arba apibrėžtai klaidinga, patikimu samprotavimu parodo, jog visa atsiranda iš būtinybės ir niekas – dėl atsitiktinumo, apsisprendimo ar galimybės. Jog priėmus prielaidą, kad vienas teiginių yra apibrėžtai teisingas, o kitas – klaidingas, išeina (remiantis dalykų padėties ir teiginių atitikimu), kad visa atsitinka pagal būtinumą, jis parodo tokiu būdu: pasiūlo vieną prielaidą ir remdamasis pačių dalykų būtinumu patvirtina, kad ji teisinga. O prielaida yra ta, kad jei kiekvienas teigimas arba neigimas, nukreiptas į ateitį, yra apibrėžtai teisingas arba klaidingas, tai visa, kas vyksta, vyksta dėl būtinumo ir niekas – dėl atsitiktinumo ar nuosavos ir laisvos valios bei apsisprendimo ar dėl kokios nors galimybės (visa tai jis įvardijo žodžiu „viena ar kita“). Šią prielaidą pateikia sakdamas:

jei kiekvienas teigimas arba neigimas yra teisingas arba klaidingas, ir čia reikia suprasti

apibrėžtai, tai visa kam būtina būti arba nebūti. Juk jei vienas kuris teigia ką nors būsiant, o kitas nesako to paties dalyko, yra akivaizdu, kad yra būtina, jog, jei kiekvienas neigimas arba teigimas yra teisingas arba klaidingas, vienas jų sakytų tiesą, mat tokiais atvejais abu teiginiai negalios.

Tai reiškia maždaug šitai: jei kiekvienas, anot jo, teigimas ar neigimas yra apibrėžtai teisingas arba klaidingas, tai viskam, ką tvirtina teigimas arba užgina neigimas, būtina būti arba nebūti. Nes jei kas nors pasakytų, kad kažkas yra, o kitas pasakytų, kad to paties dalyko nėra, tai vienas teigtų ir kitas neigtų, o teigime ir neigime, kurie susiję prieštaravimo ryšiu, vienas jų visada teisingas, o kitas klaidingas. Ir negali būti, kad abu jų būtų teisingi, nes juk dabar kalbama ne apie popriešingus ar neapibrėžtus teiginius. Mat popriešingi, t. y. dalinis neigimas ir teigimas, bei neapibrėžti teiginiai apie tą patį dalyką gali būti teisingi abu, tačiau prieštaringi – jokiū būdu. Taip pat negali būti, kad tie teiginiai, kurie, būdami vieniniai, yra prieštaravimai, ar, būdami bendrieji, yra priešpriešinami įstrižai, kada nors kartu būtų teisingi; tai turima galvoje sakant tokiais atvejais abu teiginiai negalios, t. y. abu sakiniai nebus teisingi, kai kalbama apie prieštarigus sakinius. Pateikęs prielaidą, kad tada, kai kiekvienas teigimas yra apibrėžtai teisingas arba klaidingas, visa vyksta pagal būtinumą, Aristotelis siekia įrodyti pačių dalykų ir teiginių atitikimą bei panašumą sakydamas:

jei teisinga sakyti, kad kas nors yra baltas arba nėra baltas, tai būtina, kad jis būtų arba nebūtų baltas, ir, jei kas nors yra arba nėra baltas, teisinga bus arba tai teigti, arba neigti; o jei to nėra, tai sakoma netiesa, ir jei sakoma netiesa, tai to nėra. Dėl šios priežasties būtina, kad arba teigimas, arba neigimas būtų teisingas.

Kiekvienas teigimas ir kiekvienas neigimas, anot jo, kartu su pačiais dalykais yra teisingas arba klaidingas. Šio pobūdžio pavyzdžius jis skolinasi iš esamos dalykų padėties, nes koks santykis yra tarp būtinumo ir teiginių esamuoju laiku, toks jis bus ir būsimoju laiku. Taigi, išsiaiškinkime, koks yra dalykų ir teiginių būtinumas dabartyje. Jei koks nors teiginys, pasakytas apie bet kurį dalyką, yra teisingas, tai dalykui, apie kurį pasakyta, būtina būti. Jei, pavyzdžiui, sakoma, kad sniegas yra baltas, o tai yra tiesa, tai iš teiginio teisingumo išplaukia dalyko būtinumas. Juk būtina, kad sniegas būtų baltas, jei teiginys, pasakytas apie tą dalyką, yra teisingas. O jei kas pasako, kad sakai nėra balti, ir tai yra teisinga, tai akivaizdu, kad teiginio teisingumui įkandin seka ir pati dalykų padėtis. Be to, taip pat ir teiginiai perima dalykų būtinumus. Juk jei koks nors dalykas yra, apie jį teisinga sakyti, jog jis yra, o jei jo nėra, tai apie jį teisinga tvirtinti, kad jo nėra. Taigi, atitikdamas teigimo ir neigimo teisingumą, būtinumas mėgdžioja dalykų esmę, o dalykų būtinumas lydi teiginių būtinumą. Šitai, žinoma, galioja teisingiems teiginiams. O su klaidingais yra taip pat, tik iš priešingos pusės, mat jei teigimas yra klaidingas, tai dalykui, apie kurį kalbama, būtina nebūti – pavyzdžiui, kai teigimas, anot kurio, sakai yra balti, yra klaidingas, tai būtina, kad sakai nebūtų balti. Ir priešingai – jei neigimas, tvirtinantis, kad sniegas nėra baltas, yra klaidingas, tai būtina, kad sniegas būtų baltas. Ir dar – jei dalykas neegzistuoja, tai teigimas apie tą dalyką būtinai yra klaidingas. Taip pat jei dalykų padėtis nėra ta, kurią gali tvirtinti klaidingas neigimas, tai, be jokios abejonės, tas neigimas yra klaidingas ir tai dalykų padėčiai būtina būti; pavyzdžiui, klaidingas neigimas apie

sniegą gali tvirtinti, kad jis nėra baltas, tai tas dalykas, t. y. nebuvimas balto, kurį tvirtina klaidingas neigimas, neegzistuoja, nes juk nebūna nebalto sniego. Todėl teisingumas ir klaidingumas atitinka dalykų padėties būtinumą, nes jei kažkas yra, tai apie tą patį dalyką teisingai sakoma, kad jis yra, o jei tai sakoma teisingai, tai tam dalykui, kuriam kažkas teisingai priskiriama, būtina būti. Jei tai, kas sakoma, neegzistuoja, tai sakinyss yra klaidingas, o jei sakiniai yra klaidingi, tai būtina, kad dalykai neegzistuotų.

Tačiau jei išties yra šitaip (o dar nustatyta, kad kiekvienas teigimas arba neigimas yra teisingas apibrėžtai, kadangi dalykų būtinumas, susijęs su jų buvimu ar nebuvimu, seka įkandin teiginių teisingumui ir klaidingumui (kaip jau sakyta, buvimas atitinka teisingumą, o nebuvimas – klaidingumą)), tai niekas neatsiranda nei dėl atsitiktinumo, nei dėl laisvos valios, nei dėl kokios nors galimybės. Tie dalykai, kuriuos vadina „viena ar kita“, yra tokie, kad, kol dar nėra įvykę, gali ir atsitikti, ir neatsitikti, o jei yra jau įvykę, tai galėjo ir neįvykti. Pavyzdžiui, gali neatsitikti, kad šiandien skaityčiau Vergilijaus knygą, ko dar nepadariau, bet gali ir atsitikti, o jei tai jau būsiu padaręs, tai galėjau nedaryti. Taigi, visi tie dalykai, kurie vadinami „viena ar kita“, yra tokio pobūdžio. Tai, ką reiškia „viena ar kita“, Aristotelis aiškiau parodo sakydamas:

joks dalykas, kuris yra „viena ar kita“, labiau nelinksta ir nelinks būti šitaip arba ne šitaip.

Juk „viena ar kita“ yra tai, kas esti vieno-
dai ir buvimo, ir nebuvimo atžvilgiu, t. y. nei būtina, kad tai būtų, nei būtina, kad to nebūtų. Tačiau kai kurie, tarp kurių yra ir stoikai, manė, kad Aristotelis sako, jog atsitiktiniai teiginiai apie ateitį yra nei teisingi, nei klaidingi. Jo pasakymą, kad niekas iš

tokių dalykų labiau nelinksta į buvimą negu į nebuvimą, jie suprato taip, tarsi nėra skirtumo, ar tokie dalykai laikomi teisingais, ar klaidingais. Jie manė, kad šie teiginiai yra nei teisingi, nei klaidingi, tačiau nepagrįstai. Juk Aristotelis nesako, kad ir vienas, ir kitas teiginys yra nei teisingas, nei klaidingas, o kad tiek vienas, tiek kitas jų yra arba teisingas, arba klaidingas, tačiau ne apibrėžtai, kaip būtojo ar esamojo laiko teiginiuose. Atskleidžiama, kad prasmingų sakinių prigimtis yra tarsi dvejopa: kai kurie jų yra tokie, kuriuose ne tik aptinkamas teisingumas ar klaidingumas, bet ir vienas jų yra apibrėžtai teisingas, o kitas – apibrėžtai klaidingas, o kituose sakiniuose vienas yra teisingas, kitas – klaidingas, tačiau neapibrėžtai bei kintamai ir šitaip dėl jų prigimties, o ne dėl mūsų nežinojimo ar žinojimo. Todėl teisingai sakyta, kad, jei kiekvienas teigimas arba neigimas yra apibrėžtai teisingas, niekas neatsiranda ir neegzistuoja nei dėl atsitiktinumo (arba, įvardijant bendru pavadinimu, „vienaip ar kitaip“), nei būna arba nebūna atsitiktinai, bet arba apibrėžtai būna, arba apibrėžtai nebūna ir veikia jau visa yra dėl būtinumo. Šis dalykas galioja tam, kuris sako ar tvirtina, kad kažkas yra teisinga, arba tam, kuris neigia. Tačiau jei tai būtų teisinga, tai šitai, kas buvo teisingai arba klaidingai tvirtinta sakiniiais, arba atitinkamai teisingumui įvyktų, arba atitinkamai klaidingumui neįvyktų. Bet jei tai yra neįmanoma ir esama tam tikrų dalykų, kurie neegzistuoja pagal būtinumą (o juk matome, kad kai kas būna dėl atsitiktinumo, kai kas – dėl valios, dar kita – dėl prigimtinės galimybės), tai klaidingai manoma, kad kaip ir būtojo, taip ir būsimojo laiko teiginiuose vienas jų yra apibrėžtai teisingas, o kitas – klaidingas. Toks buvo vienas Aristotelio pagrindimas.

Tačiau, tarsi pats sau prieštaraudamas, jis dar paveikesniu dėstymu pradeda kažkokį kitą svarstymą:

Be to, jei dabar kas yra balta, tai ir anksčiau buvo teisinga sakyti, kad tai bus balta, ir todėl visada buvo teisinga sakyti, kad bet kuris iš įvykusių dalykų bus. Jei visada teisinga sakyti, kad kažkas yra ar bus, tai šitai negali nebūti dabar ar neįvykti ateityje. O tam, kas negali neįvykti, neįmanoma neįvykti, o kam neįmanoma neįvykti, tam būtina įvykti. Vadinasi, viskam, kas būsima, yra būtina įvykti. Taigi, nieko nebūna vienaip ar kitaip arba dėl atsitiktinumo, nes jei kas yra dėl atsitiktinumo, tai būna nebūtinai.

Įtvirtinimui, kad ne visi teiginiai apie ateitį yra apibrėžtai teisingi arba klaidingi, remdamasis to paties pagrindimo galia ir ta pačia galimybės baigtimi Aristotelis pradeda kitokį svarstymo būdą. Anksčiau dėl tų dalykų, kurie dar nebuvo įvykę, jis nusprendė, kad jei jie būtų buvę teisingai nuspėti, pasaulyje galėtų būti vien tik būtinumas. O dabar jis samprotauja remdamasis dalykais, kurie jau įvykę: jei pirmiau kam įvykstant tai yra teisingai nuspėjama, tai visų dalykų baigtis būtų saistoma būtinumo ryšio. Tie, kurie sako, kad net ir atsitiktiniams teiginiams priklausančio sakinio pobūdis teisingumo ir neteisingumo atžvilgiu yra nekintamas, yra tos nuomonės, kad apie visa, kas tik yra įvykę, iš anksto galėjo būti pasakyta, kad tai įvyks. Nors iš esmės tai buvo pirma laiko, tačiau mums ši dalyko baigtis paaiškėjo. Todėl, jei visi dalykai, kurie tik įvyko ir kurie yra būsimi, galėjo būti numatyti iš anksto, tai būtina, kad visa, kas teigiama, būtų arba apibrėžtai teisinga, arba apibrėžtai klaidinga, nes tų dalykų baigtis yra apibrėžta esamuju laiku. Todėl visur, kur kažkas vyksta, yra teisinga sakyti, kad kažkas atsitiks, net jei iki šiol dar ir nėra atsitikę. Pati dalykų padėtis įrodo, kad tada

buvo sakomas teisingas dalykas, kadangi įvyksta tai, kas galėjo būti numatyta, o jei tai būtų buvę numatyta, įvyksiantis dalykas būtų buvęs numatytas su apibrėžtu teisingumu.

Priimdamas šią prielaidą, Aristotelis tvirčiausiu samprotavimu priveda ją iki neįmanomybės bei susieja esamojo laiko prigimtį su būsimojo laiko sakiniais. Jis teigia, kad, svarstant apie tai, kas susiję su teisingumo būtinumu, apie esamus ir apie būsimus dalykus kalbama panašiai: jei teisinga sakyti, kad kažkas yra, tai būtina, kad tai būtų, o jei teisinga sakyti, kad bus, tai būtina, kad tai neabejotinai įvyktų. Vadinasi, visi būsimi dalykai vyksta pagal būtinumą (taip teigia privesdamas samprotavimą prie tos pačios neįmanomybės).

Šią neįmanomybę Aristotelis išveda iš teiginių, kurie yra lengviau suprantami, ir sako tą patį tokiu būdu: jei visada, anot jo, teisinga sakyti, kad kažkas yra ar bus, tai bet kas, kas tada yra teisingai numatoma, negali nebūti dabar ar neįvykti ateityje. Juk visiškai taip pat tai, apie ką sakoma, kad tai egzistuoja dabar, negali neegzistuoti, jei teiginys, kuris teigė tai esant, yra teisingas. Taigi, jei teiginys, teigiantis, kad kažkas įvyks ateityje, yra teisingas, tai, ką jis numato, negali neįvykti ateityje. O jei tai, kas iš anksto teigiama teisingo teiginio, negali neįvykti, tai tam neįmanoma neįvykti. Juk sakyti, kad kažkas negali neįvykti, yra tas pats, kas sakyti, kad kažkam neįmanoma neįvykti, o kam neįmanoma neįvykti, tam būtina įvykti. Juk, kaip paskui paaiškino pats, tai, kas pavadinta neįmanoma, veikia taip pat, kaip ir būtinumas, tik iš priešingos pusės, mat kas negali būti, tam būtina nebūti. Jei čia yra taip, tai toks pats santykis yra ir tarp priešingų teiginių – kam neįmanoma nebūti, tas privalo būti.

Tačiau sakyta, kad tiems dalykams, kurie teisingai numatomi, neįmanoma nebūti, o tai reiškia buvimą būtinai. Taigi, tie dalykai, kurie yra numatomi, yra būsimi pagal būtinumą. Vadinasi, niekas nebūna vienu ar kitu būdu arba pagal atsitiktinumą ar apskritai dėl laisvo apsisprendimo, kadangi „viena ar kita“ prasmė apima viską – tai, ką teigia „viena ar kita“, įtraukia ir galimybę, ir atsitiktinumą, ir laisvą apsisprendimą. Vadinasi, niekas nevyksta pagal atsitiktinumą. Mat jei kas sako, jog kas nors vyksta pagal atsitiktinumą, tai jis iš kitos pusės užgina tam dalykui būtinumą. Juk kas yra dėl atsitiktinumo, tas yra ne pagal būtinumą. O juk niekas nevyksta pagal atsitiktinumą, nes visa, ką tik numatė teisingas sakinyš, atsitinka būtinai.

Tokio pobūdžio neįmanomybė radosi iš to, kad pirmiau buvo priimta, jog visa, kas yra įvykę, galėjo būti apibrėžtai ir teisingai numatyta. Nes jei tai, kas įvyko, atsitiko dėl būtinumo, tai buvo teisinga sakyti, kad tai įvyks, o jei tai įvyko ne dėl būtinumo, bet atsitiktinai, tai greičiau jau buvo teisinga sakyti ne kad tai įvyks, o kad taip pasitaiko. Mat tas, kuris sako, kad tai bus, į tokį spėjimą įdeda tam tikrą būtinumą, o tai suprantama taip, kad, jei kas nors sako, kad tai, kas numatoma, tikrai įvyks, tai tam neįmanoma neįvykti ir būtina, kad tai atsitiktų. Vadinasi, tas, kuris sako, kad atsitiks kuris nors tų dalykų, kurie vyksta atsitiktinai, veikiausiai kalba klaidingai teigdamas, kad bus tai, kas vyksta atsitiktinai. Net jei tas dalykas, kurį kas nors numatė, įvyks, jis vis tiek suklydo, tik klaidingas ne įvykis, o numatymo būdas. Mat reikėjo sakyti šitaip: „rytoj atsitiktinai įvyks jūrų mūšis“, o tai reiškia teigti, kad „jei tai bus įvykę, tai vyks taip, kad būtų galėję neįvykti“. Kas kalba šitaip,

sako teisybę, nes numato įvykį atsitiktinai. Tačiau tas, kuris pradeda šitaip: „rytoj įvyks jūrų mūšis“, tai ištaria taip, lyg tai būtų būtina. Jei tai įvyks, tai todėl, kad tai numatė, jis nebus pasakęs tiesos, kadangi tai, kas ketino vykti atsitiktinai, jis nuspėjo būsiant būtinai. Vadinasi, klaidingumas yra ne įvykyje, o numatymo būde. Juk lygiai taip ir tada, jei kas vaikščiojant Sokratui sakytų „Sokratas vaikšto pagal būtinumą“, klystų ne dėl to, kad Sokratas vaikšto, bet dėl to, kad jis vaikšto ne pagal būtinumą, o anas nurodė jį vaikstant būtinai; taip yra ir tuo atveju, kai kas nors sako, kad kažkas bus, ir būna suklydęs net jei tai įvyksta, bet ne todėl, kad tai įvyko, o todėl, kad įvyko ne taip, kaip jis numatė būsiant. Jei tas dalykas būtų teisingas apibrėžtai, tai būtų būsimas pagal būtinumą. Vadinasi, visa, kas buvo paskelbta įvyksiant be jokio kito patikslinimo, buvo numatyta įvyksiant būtinai. Todėl klaidingumas aptinkamas ne dalyko atsitikime, bet numatymo pasakyme. Juk atsitiktinių dalykų atveju ką nors teigti iš anksto reikia taip, kad, jei sakinyš yra teisingas, jis praneštų ką nors būsiant, bet tokiu būdu, kad paliktų galimybę priešingybei – kad tas dalykas neįvyks. Atsitiktinio įvykio prigimtis yra tokia, kad jis sakinyje numatomas atsitiktiniu būdu, o jei kas nors tai, kas greičiausiai įvyks atsitiktinai, iš anksto teigė būsiant paprastu būdu, tai jis sako, kad atsitiktinis dalykas atsitiks būtinai. Ir todėl, jei atsitiktų tai, kas sakoma, jis vis tiek būtų suklydęs, nes tas įvykis įvyko atsitiktinai, o anas jį buvo numatęs būsiant pagal būtinumą.

Taigi, yra keturi sakinių teisingumo ir klaidingumo būdai (arba tai, kas sakoma, ir bus, ir nebus, t. y. ir teigimas, ir neigimas yra teisingas, arba nei bus, nei nebus, t. y. ir teigimas, ir neigimas yra klaidingi, arba bus ar nebus, tačiau vienas yra apibrėžtai

teisingas, kitas – apibrėžtai klaidingas, arba vėlgi bus arba nebus, o teigimas ir neigimas teisingumo ir klaidingumo atžvilgiu yra neapibrėžti ir vienodai linksta į teisingumą ir klaidingumą), ir apie tuos teiginius, kurie pasakomi apie ateitį, Aristotelis jau anksčiau teigė, jog čia dalykai negali ir įvykti, ir neįvykti. Jis sako: ir teigimas, ir neigimas čia negalios kartu. Taip pat jis kurį laiką aiškino, kad atsitiktinių teiginių apie ateitį atveju jie negali galioti arba negalioti apibrėžtai, o dabar prideda tai, kad negali būti, jog jie nei galioja, nei negalioja, t. y. kad išties taip pat negalima sakyti, jog abu priešingi teiginiai, tvirtinami apie ateitį, gali būti išaiškinti kaip klaidingi. Jei yra taip, kad nei abu yra teisingi, nei abu yra klaidingi, nei vienas jų apibrėžtai teisingas, o kitas – apibrėžtai klaidingas, lieka tai, kad vienas yra teisingas, o kitas klaidingas, tačiau ne apibrėžtai, o vienu ar kitu bei kintamu būdu – taip, jog būtina įvykti vienam arba kitam, tačiau negali būti, kad kuris nors vienas dalykas įvyktų arba neįvyktų tarytum būtinai ir apibrėžtai. Samprotavimą, kuriuo parodo, kad abu nėra klaidingi, pradeda čia:

Tačiau taip pat negalima sakyti, kad nė vienas teiginių nėra teisingas – kad dalykas nei bus, nei nebus. Juk, visų pirma, kai teigimas yra klaidingas, tai neigimas nebus teisingas, o kai pastarasis yra klaidingas, išeina, kad teigimas nėra teisingas. Ir dar – jei teisinga sakyti, kad kas nors yra baltas ir didelis, reikia, kad būtų abu šie dalykai, o jei jis bus baltas ir didelis rytoj, tai rytoj turi būti abu šie dalykai, o jei rytoj jis nei bus, nei nebus, tai šitai (pavyzdžiui, jūrų mūšis) nebus vienu ar kitu būdu – turės būti nei taip, kad jūrų mūšis įvyksta, nei taip, kad jūrų mūšis neįvyksta.

Įrodinėjimo prasmė yra tokia: anot Aristotelio, negalės būti pasakyta ir tai, kad nė vienas atsitiktinių teiginių apie

ateitį nėra teisingas. Tačiau šitaip kalbėti tolygu kieno nors teigimui, kad ir vienas, ir kitas yra klaidingi. O tai neįmanoma. Juk prieštaravimuose negali būti atrasta, kad abu jie yra klaidingi. Mat prieštaringų teiginių esminis bruožas yra šis: kaip jie atmeta popriešingų teiginių ypatybę kartu negalėdami būti teisingi, taip šalinasi ir priešingų teiginių ypatybės, nes nebūna aptinkami drauge klaidingi. Vadinasi, jie turi savitą pobūdį, nes kartu nebūna nei teisingi, nei klaidingi. Todėl vienas jų visada bus teisingas, kitas – visada klaidingas. Taigi, neįmanoma, kad tada, kai neigimas klaidingas, teigimas nebūtų teisingas, ir atvirkščiai – kai teigimas yra klaidingas, neįmanoma, kad neigimas nebūtų teisingas. Vadinasi, negalima sakyti nė to, kad abu jie nėra teisingi. Tai Aristotelis pasakė teigdamas šį dalyką: tačiau taip pat negalima sakyti, kad nė vienas teiginių nėra teisingas, t. y. negalima sakyti mums, o tai reiškia, kad neįmanoma sakyti, jog nė viena padėčių nėra teisinga (būtent tų, kurios pasakomos atsitiktiniais teigimais arba neigimais, taip pat ir apie ateitį). Jei tie, kurie manė, kad Aristotelis abu teiginius apie ateitį laiko klaidingais, kuo atidžiausiai perskaitytų tuos dalykus, kuriuos Aristotelis sako dabar, tai niekada nebepasuktų į tokius klystkelius. Juk sakyti, kad nė vienas jų nėra teisingas, nėra tas pats, kas sakyti, jog nė vienas nėra teisingas apibrėžtai. Mat nesakoma, jog teiginiai, kad rytoj bus jūrų mūšis ir kad rytoj jo nebus, abu yra visiškai klaidingi, bet tik kad nė vienas nėra apibrėžtai teisingas arba nė vienas jų nėra apibrėžtai klaidingas, o vienas yra teisingas, kitas – klaidingas, tačiau ne kažkuris iš jų apibrėžtai, o kuris nors vienas atsitiktinai. Prie viso to jis prideda dar kai ką sakydamas: jei teiginių

teisingumas priklauso nuo dalykų esmės, kai viskam, ką teisinga teigti teiginiuose, yra būtina egzistuoti, tai, jei teisinga sakyti, kad kas nors bus baltas, iš teisingumo išplaukia būtina dalyko baigtis. Jei kas sako, kad koks nors šis dalykas rytoj bus baltas, tai, jei tai jis bus pasakęs teisingai, rytoj tas dalykas būtinai bus baltas. Taigi, jei kas nors tvirtina, jog teisinga tai, kad nė vienas iš tų teiginių, kurie sakomi apie ateitį, nėra teisingas, tai būtina, kad tai, kas pasakoma ir nurodoma tais teiginiais, nei būtų, nei nebūtų. Juk ir teigimui, ir neigimui esant klaidingiems negali įvykti nei tai, kas sakoma teigime, nei tai, ką praneša neigimas. Vadinas, nė vienas iš dalykų (nei pasakomas teigimu, nei neigimu) neįvyksta pagal būtinumą. Todėl, jei pagal teigimą rytoj įvyks jūrų mūšis, tai, kadangi teigimas yra klaidingas, rytoj jūrų mūšio nebus. Ir atvirkščiai – jei neigimas neigia tą patį dalyką tvirtindamas, jog rytoj neįvyks jūrų mūšio, tai, kadangi ir šis yra klaidingas, jūrų mūšis rytoj bus. Todėl jūrų mūšis nei bus, kadangi teigimas yra klaidingas, nei nebus, kadangi klaidingas yra neigimas. Tačiau tokios kvailystės protas negali įsivaizduoti. Juk kas kada nors pasakytų, kad koks nors dalykas pagal būtinumą nei yra, nei nėra? Tačiau šitai tvirtina tas, kuris sako, kad abu teiginiai apie ateitį atrodo esantys klaidingi.

Šie ir kiti panašūs dalykai yra nesusipratimai, išstinkantys tada, kai kiekvieno teigimo ir neigimo (arba iš tų, kur bendrybės priskiriamos visuotinai, arba iš tų, kurie yra vieniniai) atveju būtina, kad vienas iš priešingų teiginių būtų teisingas, o kitas – klaidingas. Tarp vykstančių dalykų nė vienas nėra „viena ar kita“, o visi yra arba įvyksta pagal būtinumą. Todėl nebus tikslinga svarstyti ar rūpintis, kad jei darome tai, tai šitai įvyks, o jei darome tai, tada neįvyks. Juk niekas nedraudžia, kad kas

nors pasakytų, jog už tūkstančio metų įvyks šitai, o kitas to nesakytų. Vadinas, pagal būtinumą įvyks kas nors iš tų dalykų, kurių tvirtinti tada buvo teisinga.

Manančius, kad visa, kas pasakoma apie ateitį, yra arba apibrėžtai teisinga, arba apibrėžtai klaidinga, pasiveja štai tokia neįmanomybė: jei viskas pavaldū būtinumui, tai niekas negali vykti nei pagal laisvą valios apsisprendimą, nei dėl kokios nors galimybės, nei dėl atsitiktinumo. Tačiau kai kurie nedvejodami teigė, kad viskas egzistuoja būtinai, ir tam tikrais būdais bandė tai, kas priklauso nuo mūsų, suderinti su dalykų būtinumu. Mat kai kurie (jiems priklauso ir stoikai) sako, kad visa, kas tik įvyksta, randasi dėl likimo neišvengiamumo ir visa tai, kas kyla iš lemtingojo pagrindo, neabejotinai įvyksta dėl būtinumo, o nuo mūsų ir nuo mūsų valios priklauso vien tik tie dalykai, kuriuos per mūsų valią ir mus pačius įvykdo ir atlieka likimo jėga. Anot jų, mūsų valia nepriklauso nuo mūsų ir mes norime ar nenorime to, ką nurodo likimo neišvengiamybė; taigi, atrodo, kad ir mūsų valia priklauso nuo likimo. Todėl, kadangi kai kurie dalykai iš mūsų kyla per mūsų valią bei įvyksta tai, kas priklauso nuo mūsų, ir kadangi pati valia priklauso nuo likimo būtinumo, taip pat ir tai, ką darome pagal savo valią, darome pastūmėti būtinybės, nes ji nurodė tuos dalykus. Todėl, šitai patiekdami laisvo apsisprendimo prasmę, jie mėgina neįmanomu būdu suderinti ir sujungti būtinumą su tuo, kas priklauso nuo mūsų. Juk tai, kas priklauso nuo mūsų, yra laisvas apsisprendimas, kuris yra laisvas nuo bet kokios būtinybės, įgimtas bei turintis savitą galią tiems dalykams, kuriuos mes tam tikru būdu valdome darydami juos arba ne. Bet jei taip pat ir mūsų valiai

įsako likimo būtinumas, tai pati valia yra ne mumyse, o likime – čia egzistuos ne laisvas, o veikiau jau tarnaujantis būtinybei apsisprendimas. Vadinasi, tie, kurie visus veiksmus supančioja padarinių būtinumu, nori pasakyti, jog mes atitinkamai net nesulenkiame kelio, jei to nebūna paliepusi lemtinga būtinybė, taip pat ir nepasikasome galvos ir todėl nei ką nors plauname, nei ką apskritai veikiame. Prie šių dalykų dar pridėčiau, jog nei ką nors sėkmingai ar nesėkmingai darome ar patiriame. Iš to išplaukia, kad jie tvirtina, jog dalykų padėtyje nesama nei atsitiktinumo, nei laisvo apsisprendimo, nei jokios galimybės, nors, bijodami panaikinti laisvą apsisprendimą, anie sukuria jam kitą prasmę, pagal kurią vis dėlto panaikinama laisva žmogaus valia.

Kita vertus, Aristotelio požiūris patvirtina, kad pastarieji dalykai yra priskirti ir įtvirtinti pasaulyje, tačiau tokiu būdu, kad dabar neplėtojama, kas yra atsitiktinumas, galimybė ir kas priklauso nuo mūsų, bei neįrodinėjama ir neaiškinama, kad jie egzistuoja pasaulyje. Tai, kad šie dalykai egzistuoja pasaulyje, jam yra taip akivaizdu, kad pažiūrą, kuria remiantis sprendžiama, jog visi sakiniai apie ateitį yra teisingi, Aristotelis laiko klaidinga dėl to, kad ji panaikina atsitiktinumą, galimybę ir laisvą apsisprendimą. Jis mano, kad šie dalykai pasaulyje įtvirtinti tokiu būdu, jog nereikalingos jokios pastangos jiems įrodyti, o bet koks svarstymas, mėginantis panaikinti galimybę, atsitiktinumą arba tai, kas priklauso nuo mūsų, laikomas neįmanomu.

Anksčiau Aristotelis parodė, koku būdu būsimąjo laiko teiginiuose atsitiktinumą užgina apibrėžtas teisingumas. O dabar su stipriausia argumentacijos jėga jis išdėsto, koku būdu tas pats apibrėžtas atsitiktinių teiginių apie ateitį teisingumas pašalina

laisvo apsisprendimo gebą, sakydamas, kad jei kas paverstų vieną sakinio dalį apibrėžtai teisinga arba klaidinga, įvyktų visi tokio pobūdžio neįmanomi dalykai.

Tačiau mes, vadovavęsi Porfirijumi, kai pradėjome šio svarstymo dėstymą, teigėme, kad tai, ką Aristotelis anksčiau sakė apie vieninius būsimąjo laiko teiginius, jis kalbėjo dėl to, kad svarstymą suprasti lengviau, kai pirma apžvelgiami dalykai, susiję su vieniniais teiginiais. Kuo išsamiausiai aptaręs tuos vieninius teiginius, dabar jis kalba apie teiginius, kuriuose bendrybės priskiriamos visuotinai, ir juose pasitaikančius prieštaravimus. Mat jis sako šitaip:

kiekvieno teigimo ir neigimo – arba iš tų, kur bendrybės priskiriamos visuotinai, arba iš tų, kurie yra vieniniai, – atveju būtina, kad vienas iš priešingų teiginių būtų teisingas, kitas – klaidingas.

Tačiau Aleksandras mano, kad Aristotelis, sakydamas apie vieninius būsimąjo laiko teiginius, turėjo galvoje tuos būsimus dalykus, kurie susiję su atsiradimu ir išnykimu. Juk esama tokių būsimų dalykų, kurie neturi nieko bendra su atsiradimu ir išnykimu, pavyzdžiui, tai, kas kalbama apie Saulę, Mėnulį ar kitus dangaus kūnus. O kalbant apie teiginius, susijusius su dalykais, kuriems būdinga užgimti ir būti sunaikintiems, nėra būtina, kad vienas visada būtų teisingas, kitas – klaidingas. Aš neatmetu nė vieno iš šių aiškinimų, mat abu yra paremti kuo teisingiausiais įrodymais.

Aristotelis atremia kiekvieną požiūrį, pagal kurį pasaulyje viešpatauja vien tik būtinybė. Visa, kas yra pagal prigimtį, egzistuoja ne veltui, o žmonės turi prigimtą gebėjimą svarstyti. Jei pasaulyje valdo vien tik būtinybė, svarstymas ne-

tenka pagrindo, tačiau jis yra ne veltui, nes egzistuoja pagal prigimtį; vadinasi, pasaulyje negali visur egzistuoti būtinybė. O įrodymo eiga yra tokia:

vadinasi, teigia jis, ištinka tokios ir kitos panašios neįmanomybės,

tai reiškia panaikinamas pasaulyje esantis atsitiktinumas ir kita – atsižadama galimybės ir laisvo apsisprendimo galios. Kokiu būdu ištinka neįmanomybės, Aristotelis atsekė teigdamas:

kiekvieno teigimo ir neigimo (arba iš tų, kur bendrybės priskiriamos visuotinai, arba iš tų, kurie yra vieniniai) atveju būtina, kad vienas iš priešingų teiginių būtų teisingas, o kitas – klaidingas. Tarp vykstančių dalykų nėra vienas nėra „viena ar kita“, o visi yra arba įvyksta pagal būtinumą.

Juk tie nesusipratimai ištinka tada, kai kiekvienas teigimas ir neigimas yra apibrėžtai teisingas ar klaidingas – arba tuose prieštaravimuose, kurie, būdami apie bendrybes, galioja įstrižai, arba vieniniuose teiginiuose. Juk tada niekas nėra „viena ar kita“ ir viskas yra pagal būtinumą, nes iš teiginių teisingumo ir klaidingumo su būtinumu išplaukia tam tikra dalykų baigtis. Todėl, kaip tvirtina pats,

nebus tikslinga svarstyti ar rūpintis, kad jei darome tai, tai šitai įvyks, o jei darome tai, tada neįvyks.

Juk svarstymas, jei jis egzistuoja veltui, yra panaikinamas, o jį esant veltui tvirtina kiekvienas, dalykų padėčiai priskiriantis vien tik likimo neišvengiamumą. Juk kuriuo tikslu kam nors sukti galvą, jei iš tų svarstymų nieko neišsina, nes viską valdo būtinumas? Todėl svarstyti nebus reikalo, o jei kas svarsto, tai jam nereikia tuo rūpintis (o rūpintis reiškia skatinti ką nors veikimu ir pastangomis – ne pilną, o kokią nors

bylą ar poelgį). Juk anas savo veikimu bei svarstymu neatliks nieko, jei to nepaliepia likimo būtinybė.

Kas yra svarstymas, Aristotelis paaiškino sakydamas:

jei darome tai, tai šitai įvyks, o jei darome tai, tada neįvyks,

mat svarstymas visada vyksta tokiu būdu. Pavyzdžiui, jei kas būtų Scipionas, tai svarstyti šitaip: jei kariuomenę vesiu į Afriką, Italijoje nutraukiau Hanibalo niokojimą, o jei nevesiu, tai Italija nebus išvaduota. Tai reiškia sakyti: jei elgiuosiu šitaip (pavyzdžiui, vedu kariuomenę į Afriką), tai bus šitai (t. y. bus išlaisvinta Italija), o jei darau kita (pavyzdžiui, jei pasiliksiu čia), šito nebus (Italija nebus išlaisvinta). Taip pat yra ir visais kitais atvejais.

Sykiu buvo parodyta, kad svarstymuose nėra būtinybės. Juk, anot jo, jei darysiu viena, įvyks tai, o jei kita, tai neįvyks. Jei dalykuose glūdėtų būtinybė, tai ar kas ką darytų, ar nedarytų, vis tiek įvyktų tai, kas privalo. Todėl tai, kas kyla iš svarstančiojo prado, nevyksta verčiant būtinybei. Tačiau prie svarstyti jis pridėdavo nei rūpintis, ir tai daro tokia tvarka:

todėl nebus tikslinga nei svarstyti, kad jei darome tai, tai šitai įvyks, o jei darome tai, tada neįvyks (juk niekas nedraudžia, kad kas nors pasakytų, jog už tūkstančio metų įvyks šitai, o kitas to nesakytų; vadinasi, pagal būtinumą iš tų dalykų įvyks bet kuris, kurį tvirtinti tada buvo teisinga), nei tuo rūpintis,

t. y. imtis veiksmų bei dėti pastangas. Juk pirmiau būna svarstymas, o paskui vykdymas. Aristotelis vykdymą paminėjo po svarstymo ir visa, ką reikėjo pridurti kalbant apie svarstymą, pridėjo jau įterpęs vykdymą. Tai vyksta tokiu būdu: jei visa, anot jo, valdo būtinybė, nėra reikalo svarstyti,

kad jei darome viena, mums šitai atsitiks, o jei darome kita, tai neatsitiks. Juk niekas nedraudžia, kad vienas šiaip sau pasakytų (o kitas jį paneigtų), jog jei darome šitai, kažkas įvyks (arba neįvyks). Tai, kas ketina įvykti, įvyks – nesvarbu, ar vienas kuris išmąsto, kad jei jis padarytų ką kita, tai gali atsitikti, ar kuris kitas neigia, jog tai gali įvykti, jei padarytų tai, ką pasakė. Juk pagal būtinumą įvyks bet kas, ką vienas iš jų pasakė teisingo. O kadangi visiškai netikslinga svarstyti, nebus reikalo ir rūpintis, t. y. pradėti kokių nors veiksmų. Juk nesvarbu, ar kas jų imtųsi, ar nesiimtų, neabejotinai įvyks tai, kas yra būtina.

Dėl šios priežasties vienas žmogus niekuo nesiskirs nuo kito. Juk žmones geresniais vadiname dėl to, kad jie yra šaunesni svarstydami. Tačiau tada, kai, visa lemiant būtinybei, svarstymas yra tuščias, žmonės tarp savęs niekuo nesiskiria. Juk kai pasisekimas priklauso nuo likimo rankos, nesvarbu nė tai, ar pats ketinimas yra geras ar blogas. Todėl, jei gerus ketinimus turintys žmonės verti pagarbos, o blogus – pasmerkimo, tai bus teisinga tik tuo atveju, jei nedoras veiksmas ir piktas ketinimas (ir, atvirkščiai, geras) yra mūsų, o ne likimo valioje. Kai dalyko baigtis nevaržoma jokios būtinybės, toks būna ir laisvas valios apsisprendimas, nepaklūstantis lemtingai neišvengiamybei. Vadinasi, nereikia sutikti su tais, kurie šiame pasaulyje teigė besąlygiškus dalykų dėsningumus, taip pat reikia atmesti tuos, kurie šioje mišrioje pasaulio gausybėje sutinka su nemišriomis įvykių priežastimis. Mat nei teisingai galvoja tvirtinantys visa vykstant pagal atsitiktinumą, nei sveiką protą išlaiko pajungiantys visus dalykus būtinybės jėgai, taip pat nėra akivaizdu, kad viskas kyla iš laisvo apsisprendimo – ir priežastys, ir padariniai yra visų šių dalykų

mišinys. Juk kai kas yra dėl atsitiktinumų, kai kas – dėl būtinumo, o dar kai ką matome priklausant nuo laisvo apsisprendimo.

Valia saviems veiksams glūdi mums. Juk valia yra tarsi mūsų veiksmų ir viso gyvenimo plano valdovė, tačiau veiksmų baigtis tokiu pačiu būdu nėra mūsų galioje. Mums laisvu apsisprendimu ką nors veikiant dėl kokio nors dalyko, įsiterpia iš tų pačių priežasčių kylantis atsitiktinumas. Pavyzdžiui, jei kas nors kasdamas duobę, kad pasodintų vynuogę, aptinka lobį, duobės kasimas kyla iš laisvo apsisprendimo, o loby atradimą lėmė vienas atsitiktinumas, tačiau turintis tą priežastį, kurią suteikė valia. Juk jei kas nors nebūtų kasęs duobės, loby nebūtų buvęs atrastas. Kai kurie padariniai atitinka mūsų valią, o kitus varžo tam tikra griežta būtinybė. Kaip pusryčiavimas, skaitymas ir kiti panašūs veiksmai priklauso nuo mūsų valios, taip mūsų valia dažnai lemia ir jų padarinius. Jei romėnas dabar panorėtų valdyti persus, jo valios apsisprendimas tikrai priklausytų nuo jo paties, tačiau tvirta būtinybė sulauko tokį atsitikimą ir neleidžia jam būti įvykdytam.

Taigi, visus dalykus valdo ir atsitiktinumai, ir valia, ir būtinybė, ir visa kam turi būti priskiriamas ne vienas kuris šių veiksnių, o iš jų trijų sujungta galia. Todėl turi būti labiau paisomi nusikaltėlių siekiai, o ne sukelti padarinius, ir bausti reikia ketinimus, o ne įvykdymą, nes mūsų valia yra laisva, o įvykdymo eigai kartais sukliudoma. Juk jei visa vyktų arba pagal atsitiktinumą, arba pagal būtinybę, nepelnytas taptų pagyrimas geradariams ir atkeršijimas nusizengusiems, o bet kokie įstatymai, geriesiems atlyginantys dovanomis, o blogiesiems – bausmėmis, nebūtų teisingi.

Dabar pereinu prie to, ko teiraujamasi įvairiais būdais: ar išlieka pranašavimas,

jei ne viskas pasaulyje atsitinka pagal būtinumą. Mat tai, kas būdinga teisingam spėjimui, būdinga ir žinojimui, ir kaip kažkam numatant teisingą dalyką tam, kas numatoma, būtina būti, taip ir kažkam žinojus ką nors būsiant tam dalykui būtina ateityje įvykti. Tačiau pranašavimuose niekas nebūna numatoma pagal būtinumą ir todėl dažnai pranašaujama tokiu būdu, kuris nesunkiai atpažįstamas senųjų rašytojų knygoje: šitai ketina įvykti, tačiau, jei atsitiktų kas kita, tai neįvyks – tarsi tai galėtų būti nutraukta ir pasibaigti kitaip. Kadangi yra šitaip, tokie dalykai vyksta ne pagal būtinumą.

Tačiau paklauskime šitaip: jei Dievas žino visus būsimus dalykus, ar visiems jiems būtina būti? Teigiantis, kad iš Dievo žinojimo apie būsimus įvykius išplaukia padarinių būtinumas, neabejotinai bus atremtas sakant, kad, jei viskas nevyksta pagal būtinumą, tai Dievas negali visko žinoti. Juk jei iš Dievo žinojimo išplaukia padarinių būtinumas, tai nesant būtinumui panaikinamas dieviškasis žinojimas, o kieno protas šitaip iškreiptas nedoru samprotavimų, kad drįstų kalbėti tokius dalykus apie Dievą? Tačiau galbūt kas sakytų, kad iš to, jog negali atsitikti taip, kad Dievas nežinotų visų būsimų dalykų, išeina tai, kad visa egzistuoja pagal būtinumą (mat negalima Dievui užginti ateities įvykių pažinimo). Tačiau taip teigiančiam turi būti akivaizdu, kad mėgindamas įrodyti Dievo visažinystę, jis sutinka, jog Dievas nieko nepažįsta. Juk kas nors, teigdamas, kad jis žino, jog dvejetas yra nelyginis skaičius, iš tiesų ne žino, o veikia nežino; tai, ką jis mano žinaš, priklauso ne gebėjimui, o veikiau jau negebėjimui. Vadinasi, kas tik teigia, jog Dievas žino viską ir todėl viskas įvyks pagal būtinumą, tas sako, kad Dievas mano, jog visa, kas nevyksta pagal būtinu-

mą, įvyks pagal būtinumą. Juk jei Dievas žino, kad viskas įvyks pagal būtinumą, tai jis šitaip manydamas klysta – ne viskas vyksta pagal būtinumą ir kai kurie dalykai vyksta atsitiktinai. Vadinasi, jei jis žinojo, kad tai, kas ketina įvykti atsitiktinai, įvyks pagal būtinumą, tai buvo apgautas savo paties numatymo. Juk Dievas žinojo būsimus įvykius kaip vykstančius ne pagal būtinumą, o atsitiktinai, suprasdamas, kad taip pat gali atsitikti kas nors kita; kita vertus, jis žino, kas randasi iš pačių žmonių ir jų veiksmų.

Dėl šios priežasties neišvengiama, kad tvirtinantis, jog visa atsiranda pagal būtinumą, Dievui užgina taip pat ir maloningumą – juk Jo gerumas nieko nesukuria, mat visa valdo būtinybė, kur gero darymas vyksta tarsi iš Dievo būtinybės, o ne iš Jo valios. Juk jei kas nors, Jam nesant kaustomam jokios būtinybės, atsiranda iš Jo valios, tai ne viskas atsitinka pagal būtinumą. Taigi, kas būtų toks išžiliai sumanus, kad net ir Dievą suvaržytų būtinybė? Kas sakytų, jog visa atsiranda dėl būtinumo, jei iš to išplaukia ši neįmanoma galia? Todėl reikia teigti, kad pasaulyje kai kas gali būti veikiamas ir atsitiktinumo ar valios, ir varžoma būtinybės, o pažiūros, atmetančios kurį vieną iš šių dalykų, turi būti laikomos negalimomis. Taigi, ne veltui Aristotelis nuveda mus iki neįmanomo samprotavimo teigdamas, kad, jei iš visų būsimųjų laiko sakinių vienas visada yra apibrėžtai teisingas, o kitas – visada apibrėžtai klaidingas, pražūva ir galimybė, ir atsitiktinumas, ir laisvas apsisprendimas (o to būti negali). Juk iš šių sakinių teisingumo ir klaidingumo išplaukia būtinumas, pasaulyje užginantis ir atsitiktinumą, ir laisvą apsisprendimą. Todėl čia pakartodamas tą patį jis ir sako: niekas nedraudžia, kad kas nors prieš tūkstantį metų pasakytų, jog kas nors bus, o kitas tai neigtų – juk visa turi būti padaroma ar

nepadaroma atsižvelgiant ne į pasakymą ar neigimą. Tačiau jei būtina, kad tvirtinti arba neigti dalykai sektų įkandin jų tvirtinimui arba neigimui, tai tie dalykai, kuriems tada, kai jie sakomi, buvo būtina įvykti, privalo įvykti ir tada, kai jie nėra sakomi. Aristotelis kalba šitaip:

Ir išties nėra skirtumo, kas nors pasakė prieštaravimą ar ne: juk aišku, kad dalykų padėtis yra tokia net jei nėra taip, kad vienas tai patvirtino, o kitas paneigė – kas nors bus ar nebus ne dėl neigimo ar teigimo ir ne labiau už tūkstančio metų nei praėjus bet kokiam kitam laikui. Todėl, jei visą laiką būtų taip, kad vienas dalykas būtų sakomas teisingai, būtų būtina, kad jis įvyktų, ir kiekvienas iš įvykstančių dalykų būtų toks, kad vyktų pagal būtinumą. Juk kai kas nors teisingai tvirtina ką būsiant, tai negali neįvykti, o tam įvykus visada buvo teisinga tvirtinti, kad tai bus.

Būtinų dalykų baigtį svarstydamas santykyje ne su numatančiųjų teisumu, o su pačių dalykų prigimtimi, Aristotelis sako: nors tada, kai kas apie kokį nors dalyką nuspėja ką teisingo, yra būtina, kad dalykas, kuris pirmiau buvo nuspėtas, įvyktų, vis dėlto ne dalykų būtinumas priklauso nuo spėjimo teisingumo, o veikiau jau pranašavimo teisingumas nulemiamas dalykų būtinumo. Juk kam nors būtina būti ne todėl, kad buvo nuspėta kažkas teisinga, bet, kadangi kažkas turėjo būtinai įvykti, apie tą dalyką kažkas galėjo būti nuspėta teisingai. Kadangi yra šitaip, tai tas, kuris numato ar neigia būsiant kokį dalyką, nėra jo įvykimo ar neįvykimo priežastis. Juk būtina egzistuoti ne dėl teigimo ar neigimo – tam, kas būsima, būtina egzistuoti dėl to, kad tiems dalykams iš prigimties būdinga tam tikra būtinybė, į kurią pataikius tai, kas numatoma, yra teisinga. Vadinasi, jei kas nors šiuo metu yra atsitike, apie tuos dalykus buvo teisinga sakyti, kad jie įvyks, tačiau ar kas

būtų tai pasakęs, ar nebūtų, tai, kas dabar yra įvykę, ketino įvykti pagal būtinumą. Juk pasaulyje būtinybė glūdi ne dėl to, kuris teigia ar neigia – numatymo teisingumas ar klaidingumas nustatomas pagal dalykų būtinumą. Taip pat, jei apie dalykus, kurie dabar yra įvykę, būtų buvę galima teisingai nuspėti, kad jie įvyks, ir šitai pasakius būtų būtina, kad dalykas įvyktų nepriklausomai nuo to, ar tie dalykai būtų buvę numatyti, ar nebūtų, tai privalu, kad visa, kas vyksta, turėjo įvykti būtinai ir pasaulyje nėra visiškai nieko, kas vyktų vienaip ar kitaip. Juk jei pranašavimas niekuo neprisideda prie būtinumo ir nėra skirtumo, ar kas nors spėja ką būsiant, ar neigia, ar išvis niekas nieko nenumato nei teigimu, nei neigimu, tai akivaizdu, kad jokio skirtumo nėra ir dėl to, ar kas teisingai nuspėjo ką nors įvyksiant prieš kokią tik norit laiko daugybę, ar prieš tokį mažą, koks tik pageidaujamas, skaičių dienų, valandų ar akimirų. Juk nesvarbu niekas: ar kas būtų nuspėjęs ką įvyksiant pagal būtinumą prieš tūkstantį metų, ar prieš metus, mėnesį, dieną, valandą ar akimirą – tai nepakeistų nieko, kas susiję su įvyksiančio dalyko būtinumu. Jei nėra skirtumo, ar kas buvo nuspėjama ar nebuvo, tai nėra skirtumo ir tarp to, ar buvo nuspėjama vėliau ar anksčiau. Kadangi yra šitaip ir būtina, kad visa, kas tik įvyko, ketino įvykti, pražūva bet koks laisvas apsisprendimas, panaikinamas kiekvienas atsitiktinumas ir užginama bet kokia dalykų galimybė anapus būtinumo.

Kita vertus, Aristotelis, kartu sujungdamas numatymą ir baigtį, dalykų būtinumą paremia pačiu teiginių teisingumu, sakydamas: jei yra šitaip, kad tai, kas įvykę, visą laiką esti taip, jog tas dalykas būtų buvęs teisingai nuspėtas, tada būtina, kad tai įvyktų, tai yra tam, kas teisingai nuspėta, būtų būtina įvykti. Juk kiekvienam iš

vykstančių ir teisingai nuspėjamų dalykų būdinga įvykti pagal būtinumą. Tačiau priežastis, kodėl tai vyksta, yra ši: tam, ką kas nors pasako teisingai, būtina atsirasti. Juk tas teisingumas išvedamas iš dalykų būtinumo. Jei tai, kas įvyko, būtų buvę teisingai nuspėta įvyksiant, nebūtų jokios abejonės, kad viskas randasi pagal būtinybę. Jei tai, anot Aristotelio, yra neįmanoma (juk matome, kad kai kurie dalykai kyla iš laisvo apsisprendimo prado bei nužengia iš mūsų veiksmų šaltinio), kodėl nesiryžtame atmesti Beverčių pažiūrų apie visa ko būtinumą bei atsisakyti žmogaus gyvenimo varžymo būtinybės įsikišimu? Koks skirtumas išlieka tarp žmonių, jei pražūva laisvos valios apsisprendimas? Galiausiai, koku tikslu įsteigti įstatymai ir kam atitinkamai valstybės vardu įtvirtintos teisės? Kam reikalingi nuostatai ir papročiai, kodėl viešoji ir privati veikla varžoma valdančiųjų potvarkių bei teisminių taisyklių, jei aišku, kad žmogiškiems užmojams niekas neleistina? Juk viskas yra veltui, jei nėra laisvo apsisprendimo. Žinome, kad įstatymai ir kita yra įsteigta suvaldyti žmonių sielas. Tačiau jei tos sielos nevaldo pačios savęs ir jas verčia tam tikra būtinybės prievarta, neabejotina, kad įstatymai, skiriami tiems, kurie nieko neveikia laisva valia, yra nereikalingi.

Kokie neįmanomi yra šie dalykai, įrodo pats Aristotelis, kurio teisingos pažiūros nepašalina nei atsitiktinumo, nei būtinumo, nei galimybės bet kurioje prigimties dalyje, nei laisvo apsisprendimo; sujungdamas viską jis nemano, kad iš daugelio dalykų sudėtas pasaulis valdomas vieno atsitiktinumo, būtinumo ar laisvos valios apsisprendimo.

Tačiau kas, jei šie dalykai neįmanomi? Juk būsimų įvykių pradą matome egzistuojant ir dėl to, jog svarstome ir kažką veikiame.

Anot jo, neįmanoma tai, kad visa vyktų pagal būtinumą. Juk kai kurių dalykų pradai esame mes patys, ir mūsų siela, paveikta proto, bei mūsų veiksmai, tvarkomi to proto, sudaro kai kurių dalykų pradą. Tokiu būdu atrodo, kad mes turime tai, kas priklauso nuo mūsų: niekieno iš išorės netrukdomi ir neverčiami mes veržiamės prie to, kas mums rodosi sprendžiant protu.

Ne visa turi būti pasiglemžta būtinumą. Juk visų gyvų būtybių klasėje – tiek, kiek jie yra gyvūnai, – vienas yra pajungtas prigimčiai, kitas – dangiškiems žvaigždžių apsisukimams, dar kitas – proto svarstymui bei sielos vaizdiniam. Juk medžiai ir neprotingi gyvūnai pajungti vien tik prigimčiai, o galvijai – taip pat ir dangaus kūnų principams. O žmonės pavaldūs ir prigimčiai, ir žvaigždėms, ir savo valiai. Valdomi gamtos darome ar patiriame daug dalykų, tokių kaip mirtis ar panašaus pobūdžio kūno būseną. Būtinybė pasiglemžia daugelį dalykų, pavyzdžiui, tai, ko negalime daryti, nors to ir norėdami. Tačiau daug dalykų, kurie vyksta mums norint ar vyktų, jei norėtume, suteikia ir laisvas valios apsisprendimas. Todėl įvyksta taip, kad prigimtis, kuri yra judėjimo pradai, įtraukia ir laisvo apsisprendimo gebą. O siela, būdama susieta su kūnais, valdomais gamtos, taip pat kūnų teikiamais vaizdiniais, troškimais ir kitokiais aistros proveržiais, dalyvauja prigimtyje to, su kuo yra susieta. Juk mes visi, pajungti dieviškajai apvaizdai, taip pat priklausome nuo dievų valios. Taigi, čia nei panaikinama kokia nors dangiškų kūnų būtinybė, nei toks svarstymas pasaulyje pašalina atsitiktinumą (maža to, jis sutvirtina laisvą apsisprendimą). Tačiau šie klausimai yra pernelyg sudėtingi, kad dabar galėtų būti deramai svarstomi.

Taigi, taip pat ir mes esame dalykų pradai, ir pasaulyje daug kas įvyksta dėl mūsų

sprendimų bei poelgių. Tačiau, jei aišku tai, kas šiuo samprotavimu atmetama (nors tai, kas teigiama – t. y. kad kiekvienas teigimas ir neigimas apie ateitį yra teisingas – nėra taip pat akivaizdu), kodėl, atsisakę to, kas nei tvirta teisingumo atžvilgiu, nei švyti aiškumu, nesiryžtame palikti klaidingo svarstymo kelio ir laikytis pažiūrų, kurios akivaizdžios ne mažiau negu teisingos? Kadangi anksčiau Aristotelis jau buvo pasakęs todėl nebus tikslinga svarstyti ar rūpintis, prie to, ką vadina svarstymu, jis prideda kai ką sakydamas būsimų įvykių pradą matome egzistuojant ir dėl to, jog svarstome, o prie posakio ar rūpintis prideda prijungtą ir veikiamę. Pasisakymas apribotas tokio glaustumo, kad jame būtų išlaikomas svarstymo ir nuoseklumo griežtumas.

Tiems dalykams, kurie ne visada būna aktualūs, visiškai įmanoma būti ir nebūti. Šiuose dalykuose pasitaiko ir viena, ir kita – ir buvimas, ir nebuvimas, dėl tos priežasties ir įvykimas, ir neįvykimas. Mums akivaizdūs daugelis tokių dalykų. Pavyzdžiui, įmanoma, kad šis drabužis būtų sukarpytas arba kad būtų nesukarpytas, o prieš tai sunėšiotas. Panašiai yra įmanoma, kad jis nebūtų sukarpytas. Juk jis nebūtų pirmiau nudėvimas, jei nebūtų įmanoma, kad jis nebūtų sukarpytas. Šitaip ir su visais kitais įvyksiančiais dalykais, kurie apibūdinami pagal tokio pobūdžio galią: akivaizdu, kad ne viskas yra ar atsiranda pagal būtinybę ir kai kurie dalykai yra vienokie ar kitokie, ir teigimas pasitaiko ne daugiau nei neigimas, o kai kuriuose daugeliu atvejų dažniau būna vienas, bet pasitaiko ir kitas, nors ir labai retai.

Mintis susijusi su ankstesnėmis tokiu būdu: anksčiau Aristotelis sakė kas, jei šie dalykai neįmanomi, t. y. kad visa valdo būtinumas – juk matome tam tikrą nuo mūsų ir nuo mūsų veiksmų bei

sprendimų priklausantį būsimų dalykų pradą. Prie šito jis priduria tai, kad esama tam tikrų dalykų, kuriems įmanoma būti, kai jų nėra, ir nebūti, kai yra. Tačiau, jei visur viešpatauja būtinybė, jie taip pat pašalinami kartu. Pagrindinė mintis šitaip sujungiama su ankstesnėmis, o visą argumentacijos prasmę reikia suprasti tokiu būdu: sakoma, jog galimas dalykas yra tas, kuris pagal savo prigimties principus lengvai atgėžiamas į bet kurią pusę, kad tada, kai jo nėra, galėtų būti, o tada, kai yra, niekas netrukdytų, kad jo nebūtų. Vadinasi, tokiu būdu tai, ką vadiname galimu, atskiriame nuo būtinybės. Juk vienaip sakoma, kad galima, jog vaikščiočiau tada, kai sėdžiu, o kitaip – kad Saulė dabar yra Šaulio žvaigždynė ir po kelių dienų pereis į Vandenio: juk tai galima tokiu būdu, kad taip pat yra ir būtina. Tačiau tuo, kas galima, paprastai vadiname tai, kas ir gali būti tada, kai to nėra, ir, vėlgį, gali nebūti tada, kai yra. Jei kas viską paskirtų būtinybei, sunaikintų galimybės prigimtį.

Taigi, egzistuoja trys požiūriai į galimybę. Štai Filonas sako, kad galima yra tai, kas savo prigimtimi paremia teiginio teisingumą, pavyzdžiui, kai sakau, kad šiandien dar sykį skaitysiu Teokrito „Bukolikas“ – pats savaime šis dalykas, jei jam niekas nekliudo iš išorės, tikrai gali būti tvirtinamas. Tokiu pat būdu Filonas būtiną dalyką apibrėžia kaip tai, kas, būdamas teisingas pats savaime, niekada negali būti imlus klaidai. Kaip nebūtiną dalyką jis išskiria tą, kuris pats savaime gali persiimti klaidingumu, o kaip neįmanomą – kuriam pagal jo prigimtį niekada nebūdingas teisingumas. Tačiau Filonas patvirtina, kad atsitiktinis ir galimas dalykas yra tas pats. Diodoras galimą dalyką apibrėžia kaip tai, kas arba yra, arba bus, neįmanomą – kaip tai, kas, būdamas klaidingas, nebus teisingas, būti-

na – kaip tai, kas, būdamas teisingas, nebus klaidingas, nebūtina – kaip tai, kas arba yra, arba bus klaidingas. O stoikai kaip galima dalyką nustatė tai, kas paremia teisingą pasakymą niekuo netrukdam tiems veiksniams, kurie, nors ir yra išoriniai, kartais įvyksta kartu su juo, kaip neįmanomą – kas niekada neparemia jokio teisingumo, kai jo įvykimui kliudo kiti dalykai iš išorės, kaip būtina – tai, kas, būdamas teisingas, jokiū būdu neparemia klaidingo pasakymo.

Jei visa vyksta pagal būtinumą, tai, be jokios abejonės, būtinai prieinama prie neteisingos Diodoro nuomonės. Juk jis manė, kad, jei kas numirtų jūroje, sausumoje jo nebūtų galėjusi ištikti mirtis. To neteigia nei Filonas, nei stoikai. Bet, nors jie to ir nesako, tačiau, jei vieną prieštaravimo dalį vertina pagal baigtį, tai yra verčiami manyti tą patį, ką Diodoras, kadangi, jei kas nors mirė jūroje, jam buvo būtina žūti jūroje ir buvo neįmanoma, kad mirtis jį ištikėtų sausumoje – o tai yra visiškai klaidinga. Visus šiuos neįmanomus dalykus priimti verčiami visi, kurie, sutikdami, kad viena iš prieštaravimo apie ateitį dalių yra apibrėžtai teisinga, pasaulyje teigia egzistuojant vien tik būtinybę. Juk, jei kas žuvo jūroje sudužus laivui, tai nėra taip, kad, jei jis būtų niekada neišplaukęs laivu, būtų likęs nemirtingas sausumoje. Vadinasi, prieštaravimus reikia vertinti ne pagal dalykų baigtį, o pagal tą baigtį išreiškiančių teiginių prigimtį. Juk jei šiuo metu man būtų parengta visa, kad eičiau į Atėnus, akivaizdu, kad, net jei ir neinu, galėčiau ten eiti, o tai, kad būčiau galėjęs neiti, jei būsiu nuėjęs, neabejotina tiems, kurie apie baigtį teisingu samprotavimu sprendžia pagal dalykų prigimtį. Taigi, šitai yra įmanoma ne taip, kad būtų būtina, ir nors tai, kas būtina, yra įmanoma, egzistuoja tam tikra kita išorinė galimybės prigimtis,

kuri yra atskirta ir nuo to, kas neįmanoma, ir nuo būtinybės.

Apie tai, kas visada privalo būti, Aristotelis turi tokią nuomonę: jis mano, kad tai neturi jokios giminytės su priešybėmis – pavyzdžiui, kadangi sniegas visada būna šaltas, jis niekada nebūna susietas su karščiu, o ugnis taip pat niekada nebūna gimininga šalčiui, kadangi visada pasitaiko šalčio priešingybėje, tai yra karštyje. Vadinasi, visi dalykai, kurie yra būtini, neturi jokios sąsajos su tų kokybių, kuriomis jie patys pasižymi, priešybėmis. Juk jei ugnis turėtų kokią giminytę šalčiui, toji giminytė ugniai niekad nepersiimant šalčio kokybe būtų veltui. Tačiau žinome, kad gamta paprastai tuščiai nekuria jokios prigimtinės savybės. Taigi, būtinais dalykais laikomi visi tie, kurie neturi jokios sąsajos su priešybėmis. Visi dalykai, kurie ją turi, yra nebūtini, ir, kadangi, kaip matyti, pagal tam tikrą prigimtinę giminytę linksta į abi prieštaros puses, jų baigtis įmanoma abiejose pusėse: pavyzdžiui, šis medis gali būti nupjautas, tačiau jis ne mažiau giminingas tam, kas priešinga, mat juk gali būti nenu-pjautas; taip pat vanduo gali sušilti, tačiau niekas nekliudo jam būti susaistytam ir su šalčiu. Bendrai kalbant, visi dalykai, kurie nei visada egzistuoja, nei visada neegzistuoja, o kartais būna, kartais – ne, dėl to, kad tai būna, tai nebūna, turi tam tikrą sąsają su priešybėmis. Jie yra viduryje tarp įmanomų ir būtinų dalykų. Juk tai, kas neįmanoma, niekada negali egzistuoti, o tai, kas būtina, niekada negali neegzistuoti; tarp jų yra tam tikriems dalykams būdinga prigimtis, esanti šiųdviejų viduryje bei galinti ir egzistuoti, ir neegzistuoti.

Taigi, Aristotelis dabar sako šitai: anot jo, matome, kad iš tų dalykų, kurie ne visada būna aktualūs (o ne visada ak-

tualūs būna tie, kurie turi sąsają su abiem priešybėmis: pavyzdžiui, ugnis visada būna aktualiai karšta, o vanduo – ne visada) – taigi, iš tų dalykų, kurie ne visada būna aktualūs, kai kurie gali egzistuoti ir neegzistuoti, t. y. būti ir nebūti. Mat tuose dalykuose, kuriuose pasitaiko ir viena, ir kita, t. y. ir buvimas, ir nebuvimas, įvyksta, kad vanduo ir būna šiltas, ir nebūna; ir sušyla, ir nesušyla. Mums akivaizdūs daugelis dalykų, esančių tokiu būdu, jog jų baigtis niekaip neįsikišant jokioms aplinkybėms pasisuka į bet kurią pusę; pavyzdžiui, įmanoma, kad koks nors drabužis būtų sukarpytas, bet gali atsitikti taip, kad jis nebūna žirklemis išardomas anksčiau nei susidėvi nuo amžiaus. Gali įvykti ir tai, kad bet koks drabužis greičiau jau pavirsta į gabalėlius po žirklemis negu nusidėvi nuo paties naudojimo. Panašiai yra įmanoma ne tik tai, kad jis būtų sukarpytas, bet ir kad būtų nesukarpytas. Juk jis nebūtų pirmiau nudėvimas nei kad sukarpomas, jei prieš tai nebūtų įmanoma, kad jis nebūtų sukarpytas. Juk tada, kai būna sudėvimas, nebūna sukarpomas.

Aristotelis parodo, kokiais atvejais taip būna visuotinai. Taip yra, anot jo, su kūriniais⁴, o kūriniai yra visi dalykai, kuriems būdingas atsiradimas ir išnykimas. Juk tai, kas kyla arba iš gamtos, arba iš amato, Aristotelis pagal kūrimą (*a faciendo*) vadiną kūriniumi. Iš tų kūrinijų vieni egzistuoja

⁴ Normanas Kretzmannas (Kretzmann, *Boethius. On Aristotle's On Interpretation* 9, 1998) šioje vietoje *facturis* supranta kaip daiktavardžio, substantyvuo to nuo būsimosio laiko neveikiamosios rūšies niekatrosios giminės dalyvio *facturum*, daugiskaitą, reiškiančią *tai, kas ketina įvykti*. Kad Kretzmanno versija yra klaidinga, rodo kitame sakinyje pasitaikantis tas pats žodis, tik jau daugiskaitos vardininko forma *facturae*, o ne *factura* – čia matyti moteriškoji jo giminė ir todėl žodis verstinas *kūriniumi*, neturiniu būsimosio laiko aspektu.

galimai, kiti – aktualiai: pavyzdžiui, vanduo yra galimai šiltas, nes juk gali tapti šiltas, o aktualiai yra šaltas, nes yra šaltas. Toks buvimas aktualiai ir galimai kyla iš materijos. Mat, kadangi materija yra imli priešpriešai ir pati savyje turi sąsają su abiem priešingybėmis, tai, jei yra maštoma pati savaime, nepasižymi niekuo iš tų dalykų, kuriems yra imli – išties pati ji niekuo nebūna aktualiai ir visa kuo būna potencialiai. Tai, kas imlu priešybėms, nors ir pasižymi viena jų, drauge turi ir kitą, bet ne aktualiai. Pavyzdžiui, to paties vandens atveju – jo materija imli ir šilumai, ir šalčiui, tačiau, kai ji persiima kuriuo nors jų (šiluma ar šalčiu), tai išties būna, jei taip nutiko, šilta, tačiau taip pat kartu ir šalta, tik ne tuo pačiu būdu. Nes gali būti, kad šilta ji yra aktualiai, o šalta – galimai. Vadinasi, tai, kas dalykuose yra galimai, kyla iš materijos. Kita vertus, dieviškuose kūnuose visiškai niekas nebūna galimai ir viskas – tik aktualiai; pavyzdžiui, saulei šviesa niekada nebūdinga galimai – išties ji nepasižymi jokia tamsybe, o visas dangus – jokių sąstingiu. Vadinasi, dėl materijos dalykai yra tokie, jog visa kas egzistuoję galimai ir niekas – aktualiai, bet [pastarasis dalykas pasiekiamas] vadovaujant gamtai, kuri pačioje materijoje tvarkingai padalija veikimą ir pavienėms materijos dalims suteikia skirtingas kokybių ypatybes; tokiu būdu pati gamta taip sudėlioja kai kurias būtinybes, kad tol, kol egzistuoja konkretus dalykas, jame išlieka jo ypatybė, pavyzdžiui, šiluma ugnyje. Juk kol egzistuoja ugnis, tol būtina, kad ugnis būtų karšta. Kitiems dalykams gamta priskyre tokias ypatybes, kad jų jie gali stokoti. Toji būtina kokybė suformuoja kiekvieno daikto substanciją, nes ta jo kokybė iš prigimties yra sujungta su pačia materija. Tačiau kitos, paskesnės kokybės yra išorinės, galinčios

būti ir priimtos, ir nepriimtos – todėl ir egzistuoja atsiradimas ir išnykimas. Taigi, pasaulyje galimybė kyla ir iš gamtos, ir iš štai tos materijos. Todėl pasaulyje kartais užklumpa atsitiktinumas, kurio priežastis nenustatyta ir jis įvyksta be jokio pagrindo. Juk tai nėra nei gamta, kuri nieko nedaro veltui, nei laisvas apsisprendimas, susidedantis iš sprendimo bei svarstymo – greta jų egzistuoja atsitiktinumas, kuris, staigus ir nesuplanuotas, atsiranda tada, kai kas nors būna padaryta dėl kito dalyko. O iš šios galimybės taip pat kyla ir laisvo apsisprendimo pagrindas. Juk jei kam nors įvykti būtų ne galima, o visa būtų dėl būtinumo ar nebūto dėl būtinumo, laisvas apsisprendimas neišliktų. Vadinasi, Aristotelis teisingai tvirtino, kad visa yra nei dėl atsitiktinumo, kaip sakė Epikūras, nei dėl būtinumo, kaip mano stoikai, nei atvirkščiai – kad visa vyksta dėl laisvo apsisprendimo. Visa sumaišydamas mišriame pasaulyje jis taip pat teigė esant ir mišrias dalykų priežastis, kur vieni dalykai atsitinka dėl būtinumo, o kiti – dėl atsitiktinumo, laisvo apsisprendimo ar, galiausiai, galimybės.

Šių pastarųjų dalykų bendras vardas yra „viena ar kita“ – ir atsitiktinumo, ir laisvos valios, ir galimybės atveju. Tačiau Aristotelis atlieka jų skirstymą. Mat iš tų dalykų, kurie yra vienokie ar kitokie, kai kurie yra vienodai linkstantys į teigimą ir neigimą, pavyzdžiui, kad šiandien skaitysiu Vergilijų ir kad neskaitysiu – juk šiuo metu vienodai galiu ir skaityti Vergilijų, ir neskaityti. Tačiau kiti yra linkstantys nevienodai; kita vertus, nors jie dažniau įvyksta vienu būdu, nedraudžiama susiklostyti ir kitu, kaip tuo atveju, kai žmogus senatvėje pražyla – taip nutinka daugeliu atveju, bet pasitaiko ir kas kita, t. y. kad jis nepažyla, o anas dalykas ne, t. y. kad pražyla. Taigi, Aris-

totelis tvirčiausiu ir patikimiausiu samprotavimu įtvirtino, kad ir dėl galimybės, ir dėl atsitiktinumo, ir dėl laisvo apsisprendimo prieštaravimas apie ateitį nėra apibrėžtai teisingas arba klaidingas vienos pusės atžvilgiu. Prie šių dalykų jis pridėdavo tai:

Vadinasi, tam, kas yra, būtina būti, kai yra, o tam, ko nėra – nebūti, kai to nėra. Bet nėra būtina, kad visa, kas yra, būtų, bei nėra būtina, kad tas, ko nėra, nebūtų. Juk ne tas pats yra visa kam, kas yra, būti būtinai tada, kai yra, ir būti besąlygiškai pagal būtinumą.

Parodomas dvejobas būtinybės pobūdis: vienoks, kai yra teigiamas su kieno nors atsitiktinės savybės būtinumu, kitoks – kai pasakomas besąlygišku tvirtinimu. Besąlygišku tvirtinimu jis pasakomas tada, kai tariame, kad saulei būtina suktis. Juk saulės judėjime būtinumas atsiranda ne vien todėl, kad ji sukasi dabar, bet ir todėl, kad niekada nebus taip, kad nesisuks. O kitas, pasakomas su sąlyga, būna tada, kai, pavyzdžiui, sakome, kad Sokratui būtina sėdėti, kai jis sėdi, ir būtina nesėdėti, kai nesėdi. Mat, kadangi tas pats žmogus vienu metu negali sėdėti ir nesėdėti, kiekvienas, kas sėdi, negali nesėdėti tada, kai sėdi; vadinasi, sėdėti jam būtina. Taigi, kai kas nors sėdi, tada, kai sėdi, sėdėti jam yra būtina. Juk negali atsitikti taip, kad tada, kai sėdi, nesėdėtų. Ir atvirkščiai – kai kas nors nesėdi, tada, kai nesėdi, jam būtina nesėdėti. Juk tas pats žmogus negali nesėdėti ir sėdėti. Ir šita būtinybė gali egzistuoti su sąlyga, kad, kai kas nors sėdi, tada, kai sėdi, sėdėtų pagal būtinumą, o kai nesėdi, tada, kai nesėdi, nesėdėtų pagal būtinumą. Tačiau ta būtinybė, kuri teigiama su sąlyga, pati nenumato anos besąlygiškos būtinybės (juk kiekvienam, kuris sėdi, sėdėti būtina ne besąlygiškai, bet priduriant, kad tada, kai sėdi); pavyzdžiui, mes nesakome, kad saulei būtina suktis tada,

kai ji sukasi, o tiesiog paprastai sakome, kad saulei būtina suktis. Ši paprasta būtinybė, pasakyta apie saulę, įtvirtina teisingumą pareiškime. O jei tos būtinybės atveju, kuri pasakoma su sąlyga (pavyzdžiui, kai sakome, kad Sokratui būtina sėdėti tada, kai sėdi), nuo teiginio atskiriame tai, ką pasakėme – „tada, kai sėdi“ – bei tą laiko sąlygą, sugriūna viso teiginio teisingumas. Juk negalime sakyti, kad Sokratas sėdi pagal būtinumą, nes gali ir nesėdėti. Mat Sokrato galimybės turi tam tikrą suderinamumą ir giminystę su sėdėjimu lygiai taip pat kaip ir su nesėdėjimu. Vadinasi, kai sakome, kad Sokratas sėdi pagal būtinumą, teigiame tai atsižvelgdami į atsitiktinę savybę. Kadangi Sokratui pasitaiko sėdėti ir tuo metu, kai tai pasitaiko, jam tai negali būti nepasitaikę (antraip išeitų, kad tam pačiam daiktui vienu ir tuo pačiu metu ir pasitaikytų, ir nepasitaikytų tas pats dalykas, o tai neįmanoma), žvelgdami į atsitiktinę jo savybę sakome, kad Sokratui būtina sėdėti, bet ne besąlygiškai, o tada, kai sėdi. Ir taip, kaip klaidinga paprastai sakyti, kad etiopas yra baltas, nors ir teisinga, kad kažkuriuo atžvilgiu jis yra baltas (nes baltumas yra jo akyse ar dantyse), taip yra klaidinga besąlygiškai sakyti, kad Sokratui būtina sėdėti, nors ir teisinga tokią būtinybę priskirti ne besąlygiškai, o tam tikru metu, kai sakome „tada, kai sėdi“. Jei tokiu būdu, koku sakome apie saulę, kad jai savaime būtina suktis, tariame, kad Sokratui būtina sėdėti, tai yra klaidinga. O jei apie marmurinį Sokratą sakome, kad marmuriniam Sokratui būtina sėdėti (jei pasitaikė, kad buvo padirbtas sėdintis), tai yra teisinga ir tokiam Sokratui būtinumas galės būti priskirtas besąlygiškai. Tačiau apie patį Sokratą toks būtinumas paprastai nepasakomas. Juk negali būti, kad Sokratas sėdėtų pagal būtinumą – nebent tada, kai sėdi. Juk tada, kai jis sėdi, kadangi sėdi ir

negali nesėdėti, tai sėdi pagal būtinumą. Kitu atveju jis sėdi būtinai ne besąlygiškai, bet atsitiktinai, nes gali pakilti. O kas būna būtinai besąlygiškai, tas negali pakeisti tos būtinybės; pavyzdžiui, kadangi besąlygiškai būtina, kad saulė suktųsi, saulė jokiū būdu negali stovėti vietoje.

Taigi, Aristotelis sako šitai: viskam, kas yra, tada, kai yra, ir viskam, ko nėra, tada, kai nėra, su išlyga būtina būti ir nebūti, tačiau ne savaime būti ar nebūti be sąlygos. Vien tik šitoms būtinybėms priskirta visa tai, kas neturi jokios galimybės ar giminystės priešingai pusei, kaip saulė – ramybei, o ugnis – šalčiui. Juk, anot Aristotelio, ne tas pats yra su išlyga sakyti, kad kažkam būtina būti, kai yra, ir nebūti, kai nėra, ir besąlygiškai sakyti, kad visa yra arba nėra pagal būtinumą. Juk pirmąjį sąlyga padarė teisingą, o pastarajame teisingumą suteikė besąlygiškumo pobūdis. Panašiai, sako jis, ir tuo atveju, kai ko nėra. Tas pats galioja ir nesančiam dalykui: ne viskam, ko nėra, būtina nebūti, bet tada, kai to nebūna, tam būtina nebūti – ir vėl ne paprastai, o su išlyga. Taigi, paaiškinus šias dvi būtinybes – vieną sąlyginę, kitą paprastą – dabar vėl sugrįžtama prie atsitiktinio prieštaravimo apie ateitį.

Toks pat samprotavimas yra ir prieštaravime. Juk būtina, kad visa būtų arba nebūtų bei kintantų įvykti arba ne, tačiau ne kad dalantysis įvardytų ką nors vieną su būtinumu. Tačiau teigiu, jog išties būtina, kad rytoj įvyks arba neįvyks jūrų mūšis, tačiau nėra būtina, kad rytoj įvyks jūrų mūšis, ir nėra būtina, kad neįvyks, o būtina, kad įvyks arba neįvyks. Kadangi pasakymai būna teisingi tokiu pačiu būdu, kaip ir dalykų padėtis, akivaizdu, jog yra būtina, kad, kam nors esant tokiu būdu, jog būna vienaip ar kitaip ir atsitinka tų dalykų priešybė, panašiai būtų ir su prieštaravimu. Taip atsitinka su tais dalykais, kurie ne visada būna ir ne visada nebūna.

Požiūrį, kurį pats turi apie atsitiktinius ir būsimojo laiko teiginius, Aristotelis kuo aiškiausiai išdėstė sakydamas: jų atveju visas išsakytas prieštaravimas kurių nors vieną dalį turi teisingą, kitą – klaidingą, bet ne taip, kad kas nors padalintų ir atsakytų, kad štai ši pagal būtinumą yra teisinga, o ana – būtinai klaidinga. Pavyzdžiui, kai sakome „saulė šiandien leidžiasi“ ir „saulė šiandien nesileidžia“, kas nors, išskyręs šiuodu teiginius, kuo lengviausiai pasako, kad būtinai teisinga, jog saulė šiandien nusileidžia, ir būtinai klaidinga – kad nenusileidžia. Juk dieviškųjų kūrų padėtis ir pobūdis yra tokie, kad juose nėra jokios sąsajos su tuo, kas priešinga, ir todėl arba tas, kas yra, būtinai yra, arba to, ko nėra, būtinai nėra. Tačiau dalykai, susiję su atsiradimu ir išnykimu, yra ne tokie. Juk vien dėl to, kad yra ir sukuriami, ir sunaikinami, jie turi polinkį į tai, kas priešinga, ir todėl tokiais atvejais nedera paimti vienos prieštaravimo dalies bei tvirtinti ją esant būtinai, o kitą, atvirkščiai, teigti būtinai nesant; nors viso prieštaravimo kuri nors viena dalis yra teisinga, kita – klaidinga, tačiau nežinomu būdu ir neapibrėžtai, ir ne tik mums – pati tvirtinamų dalykų prigimtis yra svyruojanti. Pavyzdžiui, tame teiginyje „Sokratas šiandien skaitys, Sokratas šiandien neskaitys“ viso prieštaravimo viena dalis yra teisinga, viena – klaidinga (mat jis skaitys arba neskaitys), ir taip yra sumišai žvelgiant į visą pasakymą, tačiau niekas negali atskirti ir pasakyti, kad teisinga, jog jis skaitys, arba kad tikrai teisinga, jog jis neskaitys. Taip yra ne todėl, kad neišmanome mes, besiklausantieji apie ateitį, bet todėl, kad pats dalykas gali ir būti, ir nebūti. Kitu atveju, jei tai kiltų iš mūsų nežinojimo, o ne iš pačių dalykų kintamos ir neapibrėžtos eigos, vėl išiktų toji neįmanomybė, kad visa valdytų būtinumas. Juk ne dėl mūsų žinojimo ketina įvykti tai,

kas būtina – jei mes to ir nežinome, kokio nors dalyko baigtis vis tiek bus nustatyta ir neabejotina: būtina, kad tas dalykas įvyktų ateityje. Taigi, kadangi to būti negali ir egzistuoja tam tikri dalykai, vykstantys ne pagal būtinumą, o atsitiktinai, tai, nors tokiais atvejais bet kurioje viso prieštaravimo dalyje aptinkamas teisingumas arba klaidingumas, tačiau ne taip, kad kas nors atskirtų ir pasakytų, kad būtent šita yra teisinga, o ana – klaidinga. Šitai Aristotelis parodė tokiu pavyzdžiu: būtina, kad rytoj įvyktų arba neįvyktų jūrų mūšis, tačiau nėra taip, kad rytoj jis įvyks pagal būtinumą, bei nėra taip, kad rytoj jis neįvyks pagal būtinumą, lyg kas nors galėtų atskirti ir, sakydamas „rytoj tai įvyks“, padaryti pareiškimą tokiu būdu, kad sakytų tai teisingai bei šitai atsitiktų remiantis tuo, kas nustatyta, arba atvirkščiai – kad rytoj tai neįvyks, ir šitai gautųsi tokiu pačiu būdu. Šito būti negali, ir kuri nors viena prieštaravimo dalis yra teisinga, o kita – klaidinga vien tik neapibrėžtai. Tačiau kuri jų bus įvykusi? Jų baigtis neatskirama: juk galės įvykti ir viena, ir kita. Taip yra todėl, kad dalykų baigtis nėra priklausoma nuo kokių nors ankstesnių priežasčių, kur koku nors būdu egzistuoję tam tikra būtinumo grandinė, ir jie veikiau yra priklausomi nuo mūsų apsisprendimo bei laisvos valios, kuriuose nėra jokios būtinybės.

Tačiau, anot Aristotelio,

pasakymai būna teisingi tokiu pačiu būdu kaip ir dalykų padėtis –

tai jis perėmė iš Platono, kuris teigė, kad pasakymai egzistuoja panašiai dalykų padėčiai ir kad jie tam tikru būdu yra susieti pačiame žymėjime, kur, jei dalykai būna nekintami ir tvarūs dėl patikimo pagrindo, tai ir pasakymas apie juos būna teisingas ir būtinas; o jei egzistuoję dalykas, kuris dėl

prigimties kintamumo niekada be paliovos nesitęstų, taip pat ir pasakymuose neegzistuojantį nustatytas teisingumas ir iš tokių pasakymų nesigautų joks įrodymas – taigi, Aristotelis, priimdamas tai kaip puikiai pasakytą dalyką, kalba šitaip: kadangi, anot jo, pasakymai egzistuoja panašiai dalykų padėčiai, akivaizdu, kad, kadangi kai kurie dalykai egzistuoja taip, jog yra vienokie ar kitokie bei gali įvykti jų priešybės, yra būtina, jog prieštaravimas, kalbantis apie anuos kintamos prigimties ir neapibrėžtus dalykus, būtų toks, kad, dalykams esant abejotiniams bei neapibrėžtos ir nepastovios baigties, tuos dalykus atitinkantis prieštaravimas taip pat būtų nepastovios ir neapibrėžtos baigties.

Aristotelis kuo aiškiausiai parodė, kurie dalykai yra tokie, kad jų baigtis išlieka kintama ir neapibrėžta, sakydamas:

tai atsitinka tais atvejais, kurie ne visada egzistuoja ir ne visada neegzistuoja.

Dalykai, kuriuose pasitaiko viena ar kita, yra tie, kurie nei visada egzistuoja (nes gali būti sunaikinti), nei visada neegzistuoja (mat gali būti sukurti ir atsirasti). Jie yra tie, kurie turi sąryšį su priešybėmis; šitaip apie pačią dalykams būdingą esmę byloja jų baigtis. Mat būti ir nebūti yra priešinga. O tai, ko nebuvo, kas yra sukuriama ir atsiranda, kyla iš to, ko nebuvo. Vadinasi, tai ir vėl turės sąryšį su priešybėmis. Todėl kaip atsirandančių ir nykstančių dalykų baigtis yra neapibrėžta, taip yra ir su prieštaravimų dalimis, nors visame prieštaravime viena ir būna teisinga, kita – klaidinga. Juk neapibrėžta ir neatskiriama, kuri viena jų yra teisinga, o kuri kita – klaidinga.

Juk tais atvejais būtina, kad kuri nors prieštaravimo dalis būtų teisinga arba klaidinga, tačiau ne ta ar ana, o bet kuri, ir kad kuri nors

būtų tikėtiniau teisinga, tačiau dar nebūtų teisinga nei klaidinga. Todėl akivaizdu, kad nėra būtina, jog iš kiekvieno teigimo arba neigimo priešybių būtent ši būtų teisinga, o ana – klaidinga.

Anksčiau Aristotelis mums aiškino, kad tų dalykų, kurie yra vienokie ar kitokie, atveju viena prieštaravimo dalis nebūna apibrėžtai teisinga, o kita – apibrėžtai klaidinga. Dabar jis išveda argumentą iš to, kas būna dažniau, ir iš to, kas rečiau. Mat anksčiau jis parodė, kad egzistuoja tam tikri dalykai, kurie pasitaiko dažniau, tačiau neužginta kartais įvykti ir tam, kas priešinga – juk būna, kad įvyksta retesnis ir ne toks dažnas dalykas. Vadinasi, jei, kalbant apie tuos dalykus, kurie įvyksta dažniausiai, nėra būtina, kad vienas būtų teisingas, kitas – klaidingas (nes kas tik tvirtintų, kad žmogus senatvėje pražyla, ir paskelbtų tai galiojant būtinai, sakytų netiesą, mat juk galima ir nepražilti), taigi, jei tais atvejais, kai vienas dalykas įvyksta dažniau, kitas – rečiau, vienas nėra apibrėžtai teisingas, o kitas – klaidingas, tai dar mažiau taip gali būti ten, kur priešybių baigtis yra vienoda. Žinoma, teisinga yra sakyti, kad šitai atsitinka dažniau, tačiau ne kad įvyksta tik tai, nes, nors ir rečiau, tačiau pasitaiko ir tai, kas priešinga. Jei nei iš tų dalykų, kurie pasakomi daugeliu atvejų, vienas nėra apibrėžtai teisingas, o kitas – klaidingas, nei dar labiau – iš tų, kurių baigtis yra vienodai neatskiriama, tai akivaizdu, kad ir atsitiktiniuose teiginiuose apie ateitį vienas nebūna teisingas, o kitas – klaidingas. Šitai jis teigė pradžioje, parėmęs patikimiausiu įrodymu.

Juk tuose dalykuose, kurie egzistuoja, padėtis yra ne tokia pati kaip tuose, kurių nėra, tačiau kurie gali būti arba nebūti, o kokia ji – jau kalbėta.

Visą klausimą, paminėtą pradžioje, Aristotelis dar sykį iškelia siedamas su laikų skirstymu. Juk anksčiau jis sakė, kad tie pasakomi teiginiai yra arba apie dabartį, arba apie praeitį, arba apie ateitį. O tie, kurie pasakomi apie praeitį arba dabartį, turi apibrėžtą teisingumą arba klaidingumą – ir tada, kai pasakomi apie amžinus ir dieviškus dalykus, ir tada, kai apie gimstančius ir mirstančius, kur įvyktų viena ar kita, nes pastarieji dalykai turi sąsają su priešybėmis. O būsimų dalykų atveju, jei kas kalba apie dieviškus ir nekintamus dalykus, tai tokiu pačiu būdu vienas būna apibrėžtai teisingas, kitas – apibrėžtai klaidingas, nes juk tokio pobūdžio prigimtis neturi sąryšio su priešybėmis. O tuose teigiamuose ar neigiamuose pasakymuose apie ateitį, kurie susiję su atsiradimu ir išnykimu, nėra to paties apibrėžto teisingumo tipo ir viso prieštaravimo viena dalis yra teisinga, kita – klaidinga, tačiau jokių būdu ne taip,

kad viena apibrėžtai teisinga, kita – apibrėžtai klaidinga.

Dabar jis paminėjo ne abu laikus, t. y. esamąjį ir būtąjį, o vien tik esamąjį. Juk sakė tuose dalykuose, kurie egzistuoja, t. y. esamuose, padėtis yra ne tokia pati. O kai sako kaip tuose, kurių nėra, tačiau kurie gali būti, kalba apie būsimus dalykus, kurie gali būti tada, kai jų nėra. Tačiau su apie dabartį pasakytu teiginiu yra kitaip negu su teiginiu apie ateitį (būtent apie tuos dalykus, kurie yra vienokie ar kitokie bei paremti atsiradimu ir išnykimu). Juk vienuose, t. y. būtuose ir esamuose, dalykuose vienas yra apibrėžtai teisingas, kitas – klaidingas, o kituose, t. y. būsimuose ir atsitiktiniuose, teiginių teisingumas ir klaidingumas nevaržomas jokio apibrėžtumo.

Kaip įmanydami kruopščiai išreiškę Aristotelio požiūrį į būsimąjo laiko teiginius, užbaikime šį didžiulį skyrių.

Versta iš: Meiser K., 1880. *Anicii Manlii Severini Boethii commentarii in librum Aristotelis*, recensuit Carolus Meiser. Pars posterior secundam editionem et indices continens. Leipzig: Teubner

Vertė Živilė Pabijutaitė